NICOLAE VASILIEVICI GOGOL

MEDITAȚII

LA SFÂNTA LITURGHIE

NIKOLAI VASILIEVICI
GOGOL

MEDITAŢII LA DUMNEZEIASCA LITURGHIE

Traducere şi prefaţă de
Boris BUZILĂ

CUPRINS

PREFAȚĂ

GOGOL, „NEBUNUL PENTRU HRISTOS”

Cine ar fi putut bănui în autorul schițelor poznașe, de care făceau haz zețarii, culegându-le pentru tipar, în observatorul amar-lucid şi duios-liric al vieții rusești, ca și în vehementul critic al tarelor acesteia, în rapsodul vitejiei căzăcești, un creştin plin de ardoare, un mistic profund, chinuit de râvna mântuirii, un „Pascal al stepelor”?

Fireşte, asemenea paradoxale alternanțe ar mai putea fi găsite şi la alți artişti importanți. Cu Gogol, este altceva. Ceea ce la alții putea să intre în ordinea firească a vieții, cea de-a doua față a persoanei sale, chipul său cel dinlăuntru, odată descoperit, avea să stârnească un imens scandal. Cei ce îl văzuseră până atunci într-un fel anume nu voiau să renunțe la imaginea pe care şi-o făcuseră despre el. Şi fiindcă Gogol însuşi nu voia să mai arate aşa cum l-ar fi dorit denigratorii – aceiaşi care mai înainte îl copleşiseră cu elogii –, a fost blamat, hulit, iar în cele din urmă declarat nebun.

Născut în 1809, Nikolai Vasilievici Gogol începe să scrie din adolescență. A debutat „editorial”, nesemnificativ, la douăzeci de ani. Perioada cea mai fertilă a scrisului său depăşeşte cu puțin un deceniu (1831–1842), timp în care i-au apărut „Serile în cătunul de lângă Dikanka”, „Taras Bulba”, comedia „Revizorul”, prima parte a „Sufletelor moarte”. Această din urmă capodoperă, căreia îi dăduse un subtitlu derutant, „poemă”, avea să se afle la baza crizei de creație, din care nu va putea ieşi până la sfârşitul vieții şi a crizei de conştiință. Începuse să-l urmărească ideea unei replici „pozitive” la prima

parte a cărții, în care locul specimenelor teratologice numite Cicikov, Manilov, Nozdriov, Korobocika et comp. Urmau să-l ocupe oameni de ispravă, modele de mentalitate sănătoasă și comportament cuviincios, „protocroniștii” „eroilor pozitivi” ai „realismului socialist” de mai târziu. Proiect sortit din fașă eșecului, de care Gogol, cu instinctul său artistic deosebit, nu putea să nu-și dea seama. Nemulțumit de ceea ce scrisese, el aruncă în foc partea a II-a a „poemei”, acesta fiind primul său autodafé, cel de-al doilea urmând a se produce cu câteva zile înaintea morții. Se întâmpla în vara anului 1845, același an când, chinuit de un veșnic neastâmpăr, încât i-a putut face pe unii să creadă că suferea de „dromomanie”*, se autoexilează, revenind în Rusia după aproape trei ani și după un pelerinaj în Țara Sfântă. Îl vom întâlni când la Roma, când la Paris, când la Nisa sau la Ostende, supunându-se unor proceduri hidroterapeutice la cele mai vestite stațiuni termale din Europa, consultând medici reputați sau vindecători de ocazie, mereu suferind, mereu convins că sfârșitul îi este aproape.*

În străinătate, tânjește după „măicuța Rusie” și, fiindcă începuse să-și piardă încrederea că ar putea fi de folos compatrioților scriind literatură propriu-zisă, trece la o „pedagogie directă”, redactând un număr de „scrisori”, trimise sau netrimise acasă, fiindcă unii destinatari existau, pare-se, doar în imaginația sa. În ele – un fel de predici epistolare, de felul celor ale lui Bossuet sau Fenelon – își expune ici-colo proiectele de „schimbare la față” a Rusiei. Așa s-a născut, la sfârșitul anului 1846, cartea „Fragmente alese dintr-o corespondență cu prietenii mei”, cea care avea să determine execuția morală a lui Gogol din partea inteligheției rusești „democrat-revoluționare”.

Citind astăzi cartea, rămâi uimit și te întrebi ce a putut isca revolta taberei „progresiste”, brutala repudiere și ostracizare a autorului, de vreme ce propunerile de ordin social și de regenerare morală erau enunțate doar în treacăt, fără a se constitui într-un program de fond. Cartea este o culegere de

„scrisori”, dintre care opt cu un conținut explicit religios, iar altele, în jur de douăzeci, cu un caracter profan din cele mai diverse domenii: eseuri despre literatură, despre teatru, despre specificul lirismului rusesc, meditații pe tema iubirii, a călătoriilor, considerații despre faimosul pictor Ivanov – cel cu „Hristos arătându-se poporului” –, sfaturi adresate unei soții de guvernator, unui moşier, aşa cum şi l-ar fi dorit Gogol... Scandalul a pornit de acolo de unde elita intelectuală „progresistă”, în general atee, adeptă a unor schimbări radicale, descoperise în cartea lui Gogol idealizarea vieții ruseşti patriarhale, fidelitatea față de țar, pledoaria pentru regenerarea morală şi religioasă a Rusiei, chemarea la „despătimire” adresată semenilor şi sieşi... Prin firea sa introvertită, timidă, retrasă, în care cineva avea să vadă un amestec bizar de elanuri entuziaste şi de scrupule timorate, Gogol era opusul radicalismului de orice fel, pe care „democrații-revoluționari” tocmai se străduiau să-l impună creatorilor de artă drept model unic de „militantism”. Cei care îi admiraseră „forța demascatoare” din „Revizorul” şi „Suflete moarte” l-ar fi vrut şi pe mai departe în răspăr cu autocrația, cu moşierimea, cu birocrația... Or Gogol, care nu-şi luase niciodată în serios „militantismul”, atâta cât îl avea, nu era în stare, organic, de aşa ceva. Pe de altă parte, altele erau vederile sale. Şi le expunea şi le susținea în felul său, la modul naiv-idilic şi oarecum nerealist, resimțindu-se lunga-i absență din țară. Oricum ar fi fost, ele meritau luate în considerație şi tratate cu condescendență sau cel puțin cu decență. Reacția criticii a fost însă violentă, lipsită de cel mai elementar bun-simț, tonul dându-l nimeni altul decât protagonistul taberei „democrat-revoluționare”, criticul V.G. Belinski, în faimoasa sa „Scrisoare către Gogol”. „Unii au ajuns să creadă – scrie Belinski – că cartea dumneavoastră e rezultatul unei dereglări psihice, la un pas de nebunie.” Era un mod de a intra cu ciubote de muscal în „cămara sufletului” delicat al lui Gogol, batjocorindu-l ca scriitor, lovindu-l şi în ceea ce avea mai sfânt:

sentimentul religios. „în opinia dumneavoastră – scria Belinski – poporul rus este cel mai religios din lume; minciună! […] Rusul, când vorbeşte de Dumnezeu, se scarpină undeva. Iar despre icoană zice: de mă va ajuta, mă voi ruga la ea; de nu, acopăr oalele.”

Pe Gogol l-a durut mult pamfletul lui Belinski, cu care nu s-a mai revăzut, „scrisoarea” aceluia fiind printre ultimele sale articole publicate, fiindcă avea să moară peste aproximativ un an. În ultima ediţie antumă a „Fragmentelor”, Gogol nota cu amărăciune: „Toate aceste concluzii unilaterale, venite din partea unor oameni inteligenţi, pe care nu-i ştiam unilaterali, referirile la cuvinte, nu la sensul şi spiritul operei, îmi demonstrează că niciunul dintre aceşti critici nu mi-a citit cartea calm, nepărtinitor, că a existat ceva ca o părere preconcepută, înainte chiar de apariţia cărţii, şi că toţi au privit cartea prin prisma acelei preconcepţii, oprindu-se la ceea ce aceasta părea să confirme şi să ofere ca prilej de iritare. Că s-a făcut abstracţie de ceea ce infirmă aceste idei preconcepute şi de ceea ce putea obţine adeziunea cititorului. Această stranie iritare s-a dovedit atât de puternică încât a făcut să dispară până şi politeţea care se cuvine păstrată faţă de orice scriitor”.

Anii petrecuţi în străinătate au fost pentru Gogol şi anii revigorării conştiinţei sale religioase. Era la curent cu mişcarea de înnoire religioasă care începuse să pulseze în Rusia. Fusese, se pare, la Mănăstirea Optina, unde tocmai se înfiripa curentul celor ce se străduiau să pună în lucrare şi să sporească moştenirea spirituală a „stareţului” Paisie de la Neamţ; îl cunoscuse pe faimosul mitropolit Filaret al Moscovei. Bogata sa corespondenţă reflectă interesul deosebit pe care îl acordă domeniului religios, dorinţa de a citi şi aprofunda cât mai multă literatură teologică. În 1843, îi scrie din Düsseldorf prietenului său Iazîkov, rugându-l să-i trimită operele unor cunoscuţi teologi ruşi, îndeosebi cele ale Sfântul Dimitrie al Rostovului şi, de asemenea, o populară revistă religioasă, care

apărea în Rusia.

La Nisa îşi procură o ediţie franceză a cărţii lui Thomas de Kempis, „Imitatio Christi”. *Cumpără mai multe exemplare, pe care le trimite prietenilor, în alte scrisori cere să i se trimită operele Sfântul Ioan Hrisostom şi predicile Mitropolitului Inochentie. Pe un prieten care avusese un deces în familie îl consolează trimiţându-i un fragment din Ioan Hrisostom, altuia îi trimite un fragment din Tertidian, despre învierea cu trupul.*

În 1845, aflându-se la Paris, se dedică studiilor de liturgică, apelând la elenistul T.N. Beliaev, care îi pune la dispoziţie, pentru confruntare cu traducerea slavonă, textul original în greacă, al Sfintei Liturghii. În elaborarea opusculului său, publicat până la revoluţia bolşevică în cuprinsul „Fragmentelor…”, dar şi în ediţii separate, apelează la cartea lui Dmitrievski: „Tâlcuirea istorică, dogmatică şi mistică a Liturghiei”. Fără a-şi îngădui interpretări originale, urmându-i îndeaproape pe liturgiştii clasici, Gherman al Constantinopolului, Simeon Tesaloniceanul, Nicolae Cabasila, Gogol va da o excelentă călăuză liturgică, scrisă într-o manieră care nu dezminte arta sondării subtile în sufletul omenesc, care i-a adus gloria literară.

Moştenind o sănătate şubredă – tatăl său murise de tânăr –, firav, pradă unei perpetue febre interioare, dar plângându-se mereu de frig, punând mereu în dificultate medicii, care n-au reuşit niciodată să-i stabilească un diagnostic exact, suferinţa lui Gogol venea din adâncul sufletului său. Mereu nemulţumit de sine, râvnind la o viaţă ascetică, supunându-şi trupul la post îndelungat şi priveghere de noapte, în rugăciune, „nebunia” lui Gogol era, de fapt, cea de care vorbeşte Apostolul: „Nimeni să nu se amăgească. Dacă i se pare cuiva, între voi, că este înţelept în veacul acesta, să se facă nebun, ca să fie înţelept” (1 Cor. 3,18).

„Preliminariile” morţii sale, la vârsta de 43 de ani, au ceva dintr-un final de tragedie antică. La 26 ianuarie 1852 asistă la o slujbă funerară pentru tânăra soţie a prietenului său Aleksei

Homiakov, „întemeietorul” şi protagonistul curentului slavofil, care murise de febră tifoidă, fiind şi însărcinată. Gogol n-a putut sta până la sfârşitul slujbei, a ieşit murmurând „Totul s-a sfârşit” şi „Teribila clipă a, morții”. La înmormântare n-a mai participat. La 10 februarie i-a scris mamei sale: „Îți mulțumesc, neprețuita mea măicuță, că te rogi pentru mine. O, ce folos imens aduce rugăciunea mamei!”. Era ultima sa scrisoare, de fapt ultimul său text cu adresă. Cuvinte răzlețe avea să mai aştearnă pe bucăți de hârtie, în noaptea spre 12 februarie, în zori, la ora 3, şi-a ars, într-un moment de criză acută, ultima variantă a părții a doua din „Suflete moarte”. A închis ochii în dimineața zilei de 21 februarie 1852, după ce cu câteva zile mai înainte primise Sfânta împărtăşanie şi Taina Mirungerii. A lăsat cu limbă de moarte să fie îngropat în pământul unei mănăstiri, cea a Sfântului Daniil din Moscova. În anii prigoanei ateiste mănăstirea a fost desființată şi odată cu ea şi cimitirul (avea să fie „reactivată” în anii „pe-restroicii” gorbacioviste, când s-a amenajat acolo reşedința Patriarhiei moscovite). Osemintele lui Gogol au fost reînhumate la Cimitirul Novodevicie, unde se află şi astăzi, străjuite de o stelă funerară lipsită de simboluri creştine.

Unul dintre biografii săi recenți (I. Zolotusski) scrie despre moartea lui Gogol: „Doctorii reprezentau în cazul de față [cel al lui Gogol pe patul de moarte] mulțimea, spectatorii, a căror sensibilitate nu trebuie pusă pe seama răutății, ci a tragicului dezacord dintre ei şi poet, care a murit cu o minte limpede şi cu o memorie intactă”.

Dostoievski spunea că toată literatura rusă modernă a ieşit de sub „Mantaua” lui Gogol. Am putea adăuga la aceste cuvinte că şi fervoarea mistică a lui Dostoievski a ieşit tot de sub „mantaua” lui Gogol, din tragismul ultimilor ani ai existenței acestuia.

Boris BUZILĂ

INTRODUCERE

Scopul cărţii de faţă este acela de a arăta tineretului şi celor ce cunosc mai puţin înţelesurile Liturghiei noastre câtă deplinătate şi ce profunde legături lăuntrice se vădesc în timpul săvârşirii ei. Din mulţimea tâlcuirilor făcute de Părinţii şi Dascălii Bisericii, le-am ales doar pe cele mai simple şi accesibile, la îndemâna tuturor şi care pot servi, în primul rând, la înţelegerea succesiunii necesare şi corecte a Actelor liturgice[1]. Editorul acestei cărţi a dorit să ofere cititorilor imaginea întregii rânduieli liturgice. El este convins că, celui ce o ascultă cu luare aminte, Liturghia îşi dezvăluie de la sine adânca sa semnificaţie.

Dumnezeiasca Liturghie este repetarea în perpetuitate a măreţei fapte de iubire care s-a săvârşit pentru noi, oamenii. Chinuită de păcatele sale, omenirea îşi ridica glasul, din toate marginile pământului, către Ziditorul său şi, zăcând în bezna păgânătăţii şi a necunoaşterii de Dumnezeu, avea să simtă că rânduiala şi armonia în lume nu puteau fi înscăunate decât de Cel ce a statornicit mişcarea lumilor, de El create, într-o desăvârşită armonie. Făptura tânjindă îl chema, de pretutindeni, pe Făptuitor. Îl chema, cu adânci suspine, pe Cel ce i-a dat fiinţă; şi suspinele sale aveau să se audă mai tare prin gura aleşilor şi a proorocilor. Ceea ce ei au presimţit i-a făcut să creadă că Ziditorul, luând chipul făpturii Sale, se

[1] Cei ce ar dori să obţină informaţii mai profunde şi mai tainice, le pot găsi în scrierile Patriarhului Gherman, ale lui Ieremia, Nicolae Cabasila, Simion Tesaloniceanul, în Vechiul şi Noul Testament, în tâlcuirile lui Dimitriev şi, în sfârşit, în unele…
[Nota ediţiei originale: „Fraza rămâne neterminată; în loc de Dimitriev, se va citi Dimitrievski".]

va arăta El însuşi oamenilor, nu într-alt fel decât sub înfățişarea făpturii pe care a creat-o după chipul şi asemănarea Sa.

Venirea lui Dumnezeu pe pământ în chip de om ajunsese o năzuință comună tuturor oamenilor, pe măsură ce se cristalizase, cât de cât, noțiunea de dumnezeire, dar nimeni n-a vorbit mai limpede despre ea ca proorocii poporului ales. Preînchipuirea neprihănitei întrupări a lui Dumnezeu dintr-o fecioară au avut-o şi păgânii; niciodată însă cu o asemenea văzătoare, perceptibilă claritate precum proorocii.

Suspinelor li s-a dat ascultare; Dumnezeu S-a arătat în lume, pentru a Se face al lumii. A venit printre noi, în chip de om, aşa cum au presimțit şi L-au aşteptat oamenii în bezna cea mai groasă a păgânătății. Nu S-a arătat însă aşa cum şi-L închipuiau ei, în reprezentări tulburi; nu în trufaşă strălucire şi glorie; nu ca un pedepsitor de păcate, nu ca un judecător, venit să-i pedepsească pe unii şi să-i răsplătească pe alții. Nu! A venit în lume ca o blândă, frățească sărutare. S-a arătat într-un chip cum numai Dumnezeu putea să Se arate şi cum şi-au preînchipuit dumnezeieştii prooroci, cei ce s-au învrednicit de dumnezeiască insuflare.

PROSCOMIDIA

Preotul care va săvârşi Liturghia trebuie să se îngrijească de cu seară a se păstra în curăție trupească şi sufletească; să se fi împăcat cu toată lumea, să se ferească a-i purta cuiva nemulțumire. La timpul potrivit, se va duce la biserică, împreună cu diaconul; se vor închina, amândoi, în fața uşilor împărăteşti, vor săruta icoana Mântuitorului şi pe aceea a Maicii Domnului, vor face închinăciuni către icoanele sfinților şi, de asemenea, se vor pleca şi către cei de față, înspre dreapta şi înspre stânga, ca şi cum prin aceasta şi-ar cere iertare; apoi se vor duce în altar, zicând în taină psalmul: „Intra-voi în casa Ta, închina-mă-voi în biserica Ta cea sfântă...” Apoi, apropiindu-se de Sfânta Masă, cu fața spre Răsărit, vor bate dinaintea ei trei metanii până la pământ şi vor săruta Evanghelia, care stă pe masă ca însuşi Domnul pe tronul Său. Apoi, vor săruta masa, mergând să se înveşmânteze cu sfintele odăjdii, pentru a se deosebi astfel nu doar de ceilalți oameni, ci chiar de ei înşişi, pentru ca nimic din înfățişarea lor să nu mai amintească de oamenii de rând, preocupați de treburile zilnice ale vieții. Zicând în sine: „Dumnezeule, curățeşte-mă pe mine păcătosul şi mă miluieşte!”, preotul şi diaconul iau în mâini odăjdiile. Mai întâi se îmbracă diaconul; cerând binecuvântare de la preot, îmbracă stiharul, de culoare deschisă, strălucitoare, simbolizând veşmintele purtătoare de lumină ale îngerilor şi pentru aducerea-aminte a neprihănitei curații a inimii, cea care se cuvine să fie nedespărțită de cinul preoției, drept care, în timpul îmbrăcării stiharului, se şi rostesc cuvintele ce urmează: „Bucura-se-va sufletul meu întru Domnul, că m-a îmbrăcat în veşmântul mântuirii şi cu

haina veseliei m-a împodobit; ca unui mire mi-a pus cunună şi ca pe o mireasă m-a împodobit cu podoabă”. Pe urmă ia şi sărută orarul, o fâşie îngustă şi lungă – atribut al cinului diaconesc – cu care dă semn de începere oricărui act liturgic, îndemnând poporul la rugăciune, pe cântăreți la cântare, pe preot la liturghisire, iar pe sine la agerime şi îngerească repeziciune în slujire. Fiindcă chemarea diaconească este ceea ce e chemarea îngerească în ceruri şi prin acea fâşie îngustă şi lungă pe care o poartă şi care flutură prin văzduh, asemenea unei aripi, ca şi prin mişcările sprintene prin biserică, diaconul înfățişând, după cuvântul Hrisostomului, zborul îngerilor. Deci, după ce sărută acea fâşie, el şi-o potriveşte pe umeri. Pe urmă, îmbracă mânecuțele care se leagă deasupra palmei, pentru ca mâna să se mişte liber şi uşor în timpul săvârşirii actelor liturgice ce vor urma. Îmbrăcându-le, îşi îndreaptă gândul către puterea atot gânditoare şi atot ajutătoare a lui Dumnezeu. Trecându-şi mânecuța pe mâna dreaptă, rosteşte: „Dreapta Ta, Doamne, s-a preaslăvit întru tărie; mâna Ta cea dreaptă, Doamne, a sfărâmat pe vrăjmaşi şi cu mulțimea slavei Tale ai zdrobit pe cei potrivnici”. Trecând mânecuța pe mâna stângă, îşi îndreaptă gândul către sine, ca făptură zidită de mâna lui Dumnezeu, rugându-L pe Ziditor să-l călăuzească cu înalta, suprema Sa purtare de grijă, zicând după cum urmează: „Mâinile Tale m-au făcut şi m-au zidit; înțelepțeşte-mă şi voi învăța poruncile Tale”.

În acelaşi chip se înveşmântează şi preotul. Mai întâi, binecuvântează şi îmbracă stiharul, însoțind gestul cu aceleaşi cuvinte cu care l-a însoțit şi diaconul. După stihar însă nu mai îmbracă un orar simplu, aşezat pe un singur umăr, ci unul pe care şi-l trece peste amândoi umerii şi care, cuprinzând grumazul, se împreună cu ambele margini pe piept şi, astfel împreunat, coboară până pe poalele veşmântului, simbolizând prin această împreunare două atribuții: preoțească şi diaconească. Acestui veşmânt nu i se

mai zice orar, ci epitrahil şi, prin însăşi destinația sa, simbolizează revărsarea de sus a harului, drept care atunci când se îmbracă vor fi rostite aceste mărețe, solemne cuvinte ale Scripturii: „Binecuvântat este Dumnezeu, Cel ce varsă harul Său peste preoții Săi, ca mirul pe cap, ce se pogoară pe barbă, pe barba lui Aaron, ce se pogoară pe marginea veşmintelor lui”. Apoi îmbracă mânecuțele, pe amândouă mâinile, spunând aceleaşi cuvinte ca şi diaconul, încingându-se după aceea cu brâul, trecut pe deasupra stiharului şi epitrahilului, pentru ca veşmântul larg să nu-l stânjenească în săvârşirea lucrării liturgice şi pentru ca, prin încingerea cu brâul, să arate că este gata să înceapă lucrarea sfântă, fiindcă omul îşi încinge mijlocul când se pregăteşte de drum, când începe munca sau când se avântă într-o faptă deosebită. Şi preotul se încinge, pregătindu-se să urmeze calea slujirii cereşti, văzând în brâul său tăria pe care i-o dă puterea lui Dumnezeu, iar de aceea zice: „Binecuvântat este Dumnezeu, Cel ce mă încinge cu putere. Şi a făcut fără prihană calea mea, Cel ce întocmeşte picioarele mele ca ale cerbului şi peste cele înalte mă pune”, adică în casa Domnului. Dacă se va fi învrednicit de vreun rang preoțesc mai înalt, atunci îşi prinde de coapsă o bederniță (epigonat), legând-o de unul din cele patru colțuri, ea preînchipuind sabia duhovnicească, atotbiruitoarea putere a cuvântului lui Dumnezeu în lupta cea veşnică pe care trebuie să o poarte omul în lume, biruința asupra morții, repurtată de Mântuitorul Hristos, pentru ca duhul nemuritor al omului să poarte, neîncetat, război împotriva propriei sale întinăciuni. De aceea, epigonatul are forma unei puternice arme de luptă – paloşul; el se leagă de brâu şi atârnă pe coapsa dreaptă, unde stă puterea omului; de aceea, când se îmbracă, se rosteşte această invocație către Domnul: „încinge sabia Ta, peste coapsa Ta, Puternice, cu podoaba Ta şi cu frumusețea Ta, şi încordează şi bine-sporeşte şi stăpâneşte pentru adevăr, blândețe şi dreptate. Şi minunat Te va povățui

dreapta Ta „totdeauna, acum şi pururea şi în vecii vecilor".

În sfârşit, preotul îmbracă felonul, ultimul veşmânt, care le acoperă pe celelalte şi care preînchipuie adevărul suprem al lui Dumnezeu, care pe toate le cuprinde, însoţindu-şi gestul de următoarele cuvinte: „Preoţii Tăi, Doamne, se vor îmbrăca întru dreptate şi cuvioşii Tăi întru bucurie se vor îmbrăca".

Astfel înzestrat cu dumnezeieşti arme, preotul arată acum ca un alt om, aşa cum nu este de fapt; oricât de puţin ar merita vrednicia cinului său, de-acum încolo poporul din biserică îl va privi ca pe un instrument al lui Dumnezeu, prin care se arată Duhul Sfânt. Atât preotul, cât şi diaconul îşi spală mâinile, timp în care dau glas psalmului: „Spăla-voi între cei nevinovaţi mâinile mele şi voi înconjura altarul Tău, Doamne"... Bătând trei metanii şi spunând „Dumnezeule! Curăţeşte-mă pe mine păcătosul şi mă miluieşte", stau acum spălaţi, luminaţi, pe potriva odăjdiilor pe care le poartă, fără a mai aminti de asemănarea lor cu ceilalţi oameni, aducând mai degrabă cu nişte luminoase vedenii.

Diaconul face aducere aminte că este timpul să înceapă sfântul act liturgic, zicând către preot: „Binecuvântează, stăpâne!". Iar preotul începe cuvântând: „Binecuvântat este Dumnezeul nostru, acum şi pururea şi în vecii vecilor", apropiindu-se de jertfelnicul din absida dinspre miazănoapte a altarului. Toată această parte a slujbei constă în pregătirea celor de trebuinţă pentru Liturghie, adică din scoaterea din darurile aduse de credincioşi (prescuri) a acelei pâini care trebuie mai întâi să preînchipuie trupul lui Hristos, iar mai pe urmă să se prefacă în El.

Deoarece Proscomidia nu este decât o pregătire pentru Liturghie, Biserica leagă de ea aducerea aminte a începutului vieţii lui Hristos pe pământ, care a însemnat perioada Sa de pregătire pentru biruinţele pe care avea să le aibă în lume. Ea se celebrează, toată, în altar, cu uşile închise şi cu dvera (draperia de la uşile împărăteşti) lăsată în jos, nelăsându-se a fi văzută de popor, după cum s-a petrecut şi prima parte a

vieții lui Hristos, care a rămas atunci nevăzut de popor. Pentru credincioşii din biserică, se citesc în acest răstimp *Ceasurile,* o alcătuire din psalmi şi din rugăciuni care se citeau odinioară creştinilor la patru ceasuri importante ale zilei: ceasul întâi, când începea pentru creştini dimineața; ceasul al treilea, când s-a pogorât Duhul Sfânt; ceasul al şaselea, când Mântuitorul lumii a fost țintuit pe cruce; şi ceasul al nouălea, când Şi-a dat duhul Său. Deoarece creştinii de astăzi, din lipsă de timp şi din pricina necontenitelor distracții, nu au cum săvârşi rugăciunile arătate la timpul cuvenit, „Ceasurile” se citesc acum.

Apropiindu-se de jertfelnicul lateral, cel al punerii-înainte (pro-aducerii), aflat în adâncitura peretelui dinspre miazănoapte, care pre-închipuie vechea cămară laterală a templului, preotul ia din prescuri una, pentru a scoate din ea acea parte care va deveni trupul Domnului – cea din mijloc, cu pecetea pe care se află scris numele lui Iisus Hristos. Prin scoaterea unei părți de pâine din prescură se preînchipuie întruparea lui Hristos din trupul Fecioarei, naşterea în trup a Celui fără de trup. Gândindu-se preotul că se naşte Cel ce se dă pe Sine drept jertfă pentru întreaga lume, leagă, negreşit, acest gând de însăşi jertfa şi punerea înainte, văzând în pâine Mielul (Agnețul) care Se aduce pe Sine ca jertfă, iar în cuțitaşul cu care se extrage pâinea, un cuțit de sacrificiu sau o suliță precum aceea cu care a fost împuns pe Cruce trupul Mântuitorului. Acum însă nu-şi mai însoțeşte gestul cu cuvintele Mântuitorului, nici cu cele ale unora care au trăit deodată cu El, fiind de față la jertfa de pe Golgota, nu se mai transpune în timpul în care s-a săvârşit această aducere a jertfei, aşa ceva urmând a se petrece mai târziu, în ultima parte a Liturghiei; pentru ceea ce va urma chiar acum, se duce cu gândul la ceea ce îl aşteaptă pe Mântuitorul Hristos după întruparea Sa din Fecioară şi de aceea rosteşte în momentul acestui act liturgic cuvintele proorocului Isaia. Acesta a avut, din străvechime, viziunea viitoarei naşteri

miraculoase, a aducerii ca jertfă, a morţii lui Mesia, vestind toate acestea cu o claritate de neînchipuit, înfigând copia în partea dreaptă a peceţii, preotul rosteşte din Isaia, precum urmează: „Ca un miel nevinovat, spre junghiere S-a adus”; apoi, înfigând copia în partea stângă: „Şi ca o oaie fără de glas, împotriva celui ce o tunde, aşa nu Şi-a deschis gura Sa”. Înfigând copia în partea de sus a peceţii: „Întru smerenia Lui, judecata Lui s-a ridicat”; apoi, înfigând copia în partea de jos, rosteşte cuvintele proorocului care cugetă asupra minunatei obârşii a Mielului ce urmează a fi adus ca jertfă: „Iar neamul Lui, cine-l va spune?”, Şi, scoţând cu copia miezul prescurii, după ce l-a tăiat în părţi, zice: „Că s-a luat de pe pământ viaţa Lui”. Apoi, făcând deasupra semnul Crucii, întru aducerea aminte a morţii Sale pe Cruce, miezul astfel scos urmând a fi mărunţit în timpul viitoarei slujbe, zice după cum urmează: „Junghie-se Mielul lui Dumnezeu, Cel Ce ridică păcatul lumii, pentru viaţa şi pentru mântuirea lumii”. Apoi, aşezând pâinea cu pecetea în jos şi cu miezul în sus, asemeni mielului de jertfă, înfige copia în partea dreaptă, amintind prin aceasta, odată cu împlinirea jertfei, şi împungerea coastei Mântuitorului, cu suliţa ostaşului care stătea lângă Cruce, zicând: „Şi unul din ostaşi cu suliţa coasta Lui a împuns şi îndată a ieşit sânge şi apă; şi cel ce a văzut a mărturisit şi adevărată este mărturia lui”. Aceste cuvinte sunt spuse pentru a da semn diaconului să toarne în Sfântul Potir vin şi apă. Până atunci diaconul s-a mărginit să urmărească cu evlavie tot ceea ce făcea preotul, fie amintindu-i începutul actului liturgic, fie zicând în taină: „Domnului să ne rugăm”, la fiecare gest, pentru ca acum, în sfârşit, să toarne vin şi apă în potir, amestecându-le şi cerând binecuvântare de la preot pentru aceasta. Aşa sunt pregătite pâinea şi vinul care se vor preface apoi, în timpul înălţătoarei slujbe ce va urma.

Pentru a îndeplini rânduielile Bisericii primare şi ale primilor sfinţi creştini, care îşi aduceau întotdeauna aminte

de Hristos şi de cei ce au fost aproape de El, prin îndeplinirea poruncilor Sale şi prin sfinţenia vieţii lor, preotul va lua şi alte prescuri, pentru a scoate din ele părticele şi întru pomenirea acestora, aşezându-le pe acelaşi disc, lângă aceeaşi sfântă pâine care îl închipuie pe însuşi Domnul, după cum şi aceia s-au înflăcărat de dorinţa de a se afla pretutindeni lângă Domnul lor. Luând a doua prescură, scoate din ea o părticică întru cinstirea şi pomenirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu şi o aşază la dreapta sfintei pâini, rostind din psalmul lui David: „De faţă a stat împărăteasa, de-a dreapta Ta, în haină curată îmbrăcată şi prea înfrumuseţată". Apoi ia o a treia prescură, întru cinstirea şi pomenirea sfinţilor, şi, cu aceeaşi copie, scoate din ea nouă părticele, pe care le aşază în trei rânduri, câte trei pe fiecare. Scoate prima părticică pentru Sfântul Ioan Botezătorul, a doua pentru prooroci, a treia pentru apostoli, iar cu aceasta termină primul rând de sfinţi. Scoate apoi a patra părticică pentru Sfinţii Părinţi, a cincea pentru mucenici, a şasea pentru cuvioşi şi pentru purtătorii de Dumnezeu părinţi şi maici, terminând cu aceasta al doilea rând de cinuri de sfinţi; pe urmă scoate a şaptea părticică pentru sfinţii făcători de minuni şi doctori fără de arginţi, a opta pentru dumnezeieştii părinţi Ioachim şi Ana şi pentru sfinţii a căror prăznuire se face în acea zi, a noua pentru Sfântul Ioan Hrisostom sau Vasile cel Mare, în funcţie de a cui Liturghie se celebrează în acea zi, încheind cu aceasta al treilea rând de sfinţi şi aşezând toate cele nouă părticele pe Sfântul Disc, lângă Sfânta Pâine, de partea stângă. Hristos apare astfel printre apropiaţii Săi, stând văzut între sfinţi. Dumnezeu între cei îndumnezeiţi, om între oameni. Luând preotul a patra prescură, pentru pomenirea celor vii, scoate din ea părticele pentru suveran, pentru sinod şi pentru patriarhii drept-măritori, pentru creştinii dreptmăritori de pretutindeni şi, în sfârşit, pentru tot creştinul cu numele său, care doreşte să fie pomenit sau pentru care s-a făcut

cerere să fie pomenit. Apoi ia preotul ultima prescură, scoțând din ea părticele pentru pomenirea tuturor celor adormiți, rugându-se pentru iertarea păcatelor lor, începând de la patriarhi, monarhi, ctitorii bisericii, arhiereul care l-a hirotonit (dacă acesta s-a săvârşit dintre cei vii) până la cel din urmă creştin, scoțând pentru fiecare şi în numele fiecăruia câte o părticică, pentru cei pentru care s-a făcut cerere şi pentru cei pe care va voi el să-i pomenească. Făcând toate acestea, îşi cere, la urmă, sieşi iertare de păcate, scoțând o părticică pentru el însuşi şi aşezând tot ce a scos din a patra şi a cincea prescură pe disc, lângă aceeaşi sfântă pâine, dedesubtul ei. În acest chip, împrejurul acelei pâini a acelui Agneț, care Îl înfățişează pe Hristos însuşi, este adunată toată Biserica Lui, atât cea triumfătoare, din ceruri, cât şi cea luptătoare, de pe pământ. Fiul omului apare printre oameni, printre cei pentru care S-a întrupat şi S-a făcut om. Luând buretele, preotul adună cu grijă firimiturile care se vor fi împrăştiat cumva pe disc, pentru ca să nu se irosească nimic din sfânta pâine şi să meargă totul spre împlinire. Apoi, îndepărtându-se de jertfelnic, preotul se închină, ca şi când s-ar închina lui Hristos însuşi Cel întrupat, cinstind prin aceasta, în chipul pâinii aflate pe disc, venirea pe pământ a Pâinii cereşti; şi o face aducându-l cinstire prin tămâiere, după ce mai întâi a binecuvântat cădelnița, zicând rugăciunea: „Tămâie îți aducem Ție, Hristoase Dumnezeul nostru, întru miros de bună mireasmă duhovnicească, pe care primind-o întru jertfelnicul Tău, cel mai presus de ceruri, trimite-ne nouă harul Preasfântului Tău Duh". Preotul îşi îndreaptă acum toate gândurile spre timpul când s-a săvârşit naşterea lui Hristos, aducând trecutul în prezent şi văzând în jertfelnicul lateral al bisericii peştera tainică, cea care s-a făcut atunci cer pe pământ; cerul s-a făcut peşteră şi peştera s-a făcut cer. Cădind asteriscul (steluța, două semicercuri de aur unite între ele şi purtând deasupra o stea) şi aşezându-l pe disc, vede în el

steaua care a strălucit deasupra Pruncului, rostind cuvintele ce urmează: „Şi venind steaua a stat deasupra, unde era pruncul”. În sfânta pâine, scoasă pentru jertfa punerii înainte, vede pe Pruncul nou-născut, în disc – ieslea în care a stat pruncul, iar în sfintele acoperăminte – scutecele cu care a fost înfăşat Mântuitorul. Cădind primul pocrovăț, acoperă cu el sfânta pâine, rostind psalmul: „Domnul a împărățit, întru podoabă S-a îmbrăcat” şi celelalte, psalm în care se preaslăveşte măreția cea mai presus de fire a Domnului. Apoi, cădind cel de-al doilea pocrovăț, acoperă cu el sfântul potir, zicând: „Acoperit-a cerurile bunătatea Ta, Hristoase, şi de lauda Ta este plin pământul”. Luând apoi pocrovățul cel mare, care se mai numeşte şi Sfântul Aer, acoperă cu el discul şi potirul împreună, înălțând chemare către Dumnezeu să ne acopere cu acoperământul aripilor slavei Sale. Îndepărtându-se apoi de proscomidiar, preotul şi diaconul fac amândoi închinăciune Duhului Sfânt, aşa cum s-au închinat păstorii şi magii Pruncului nou-născut, cădind în fața jertfelnicului şi înfățişând prin aceasta căditul cu acele bine-mirositoare materii – smirna şi tămâia –, care au fost aduse, împreună cu aurul, de către înțelepții magi.

Diaconul, ca şi până atunci, îl secondează cu atenție pe preot, fie zicând la fiecare act: „Domnului să ne rugăm”, fie făcându-l atent la începutul actului propriu-zis. În sfârşit, primeşte din mâinile preotului cădelnița şi-i aminteşte de rugăciunea care este timpul să fie înălțată acum către Domnul, pentru darurile ce I-au fost pregătite, zicând: „Pentru cinstitele daruri ce sunt puse înainte, Domnului să ne rugăm!”. Şi preotul purcede a se ruga. Odată aceste daruri pregătite pentru aducere înainte, ele nu mai pot primi o altă întrebuințare, iar preotul citeşte în taină o rugăciune menită să preceadă primirea darurilor aduse drept jertfă. Rugăciune care glăsuieşte aşa: „Dumnezeule, Dumnezeul nostru, Cel ce pâinea cerească, hrană a toată lumea, pe Domnul şi Dumnezeul nostru Iisus Hristos L-ai trimis mântuitor şi

izbăvitor şi binefăcător, care ne binecuvântează şi ne sfinţeşte, însuţi binecuvântează această punere înainte şi o primeşte pe dânsa pentru jertfelnicul Tău cel mai presus de ceruri. Pomeneşte ca un bun şi de oameni iubitor pe cei ce au adus-o şi pentru cei pentru care s-a adus, iar pe noi ne păzeşte neosândiţi, întru sfinţita lucrare a dumnezeieştii Tale taine". După care, încheind rugăciunea, face otpustul Proscomidiei, iar diaconul cădeşte cinstitele daruri, apoi, cruciş, şi sfânta masă. Gândind la naşterea pământească a Celui născut înainte de toţi vecii, care se află în toată vremea şi în tot locul, zice pentru sine: „în mormânt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu, în rai cu tâlharul şi pe scaun împreună cu Tatăl şi cu Duhul ai fost Hristoase, pe toate umplându-le, cel ce eşti necuprins". Şi iese din altar, cu cădelniţa în mâini, pentru a umple de bună mireasmă întreaga biserică şi pentru a-i saluta pe cei adunaţi la sfânta cină a dragostei. Această cădire se face întotdeauna la începutul slujbei, după cum, în viaţa de toate zilele, la popoarele vechi orientale, fiecare oaspete era poftit la intrare să se spele pe mâini şi să-şi dea cu miresme. Această practică a fost preluată pe de-a-ntregul de cerescul ospăţ, de cina mistică, care se numeşte Liturghie, în care şi-au dat întâlnire, în chip minunat, slujirea către Dumnezeu, împreună cu o primire prietenească făcută tuturor, după exemplul arătat de însuşi Mântuitorul, Cel ce s-a făcut tuturor slujitor, spălând picioarele ucenicilor Săi. Cădind şi făcând închinăciuni tuturor deopotrivă, celor bogaţi şi celor săraci, diaconul, ca slugă a Domnului, îi salută ca pe cei mai scumpi oaspeţi ai cerescului Amfitrion. Cădeşte, făcând închinăciuni, şi la icoanele sfinţilor, fiindcă şi ei sunt oaspeţi la cina cea de taină; în Hristos, toţi sunt vii şi nedespărţiţi. După aceste pregătiri, după ce a umplut biserica de bună mireasmă, după ce a revenit în altar şi l-a tămâiat din nou, pune, în sfârşit, deoparte cădelniţa, vine lângă preot şi amândoi stau în faţa Sfântului Prestol.

Stând înaintea Sfântului Prestol, preotul şi diaconul fac trei închinăciuni până la pământ, pregătindu-se pentru adevărata celebrare a Sfintei Liturghii, chemând Duhul Sfânt, fiindcă toată slujirea lor trebuie să fie făcută în Duh. Duhul este învățătorul şi povățuitorul, căci noi „nu ştim să ne rugăm cum trebuie”, spune Apostolul Pavel, „ci însuşi Duhul se roagă pentru noi cu suspine negrăite”. Rugând pe Sfântul Duh să vină să Se sălăşluiască în ei şi, sălăşluindu-Se, să-i curățească pentru slujire, preotul şi diaconul rostesc de două ori cântarea cu care au preaslăvit îngerii naşterea lui Iisus Hristos: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pământ pace, între oameni bună-învoire". După această cântare, se ridică draperia (dvera) altarului, care se ridica numai atunci când gândurile credincioşilor sunt îndemnate a se înălța către cele de sus. Aici ridicarea dverei simbolizează, după cântarea îngerilor, că naşterea lui Hristos n-a fost dezvăluită tuturor, că ea le-a devenit cunoscută doar îngerilor din ceruri, Măriei şi lui Iosif, magilor care au venit să i se închine şi proorocilor care, cu mult timp înainte, au avut viziunea ei. Preotul şi diaconul rostesc în taină: „Doamne, buzele mele vei deschide şi gura mea va vesti lauda Ta!". Preotul sărută Evanghelia, diaconul sărută Sfânta Masă şi, înclinându-şi capul, face aducere aminte de începerea Liturghiei, ridică cu trei degete orarul şi zice: „Vremea este a face Domnului! Binecuvântează, stăpâne!". Preotul îl binecuvântează cu cuvintele: „Binecuvântat este Dumnezeul nostru, acum şi pururea şi în vecii vecilor". Diaconul, cu gândul la slujirea pe care caută acum a o începe (şi care trebuie să se asemene unui zbor de înger – de la prestol la popor şi de la popor la prestol – pentru a-i aduce pe toți cei de față la un gând şi la o inimă şi pentru a fi, ca să spunem aşa, puterea care îndeamnă), simte că este nevrednic pentru o asemenea lucrare şi îl roagă smerit pe preot: „Roagă-te pentru mine, stăpâne!". „Să îndrumeze Domnul paşii tăi!", îi răspunde preotul. „Pomeneşte-mă pe mine, stăpâne sfinte!"...

„Pomenească-te pe tine Domnul, în împărăția Sa, acum şi pururea şi în vecii vecilor!" Liniştit, cu glas ferm, diaconul rosteşte: „Amin", ieşind din altar, pe uşa dinspre miazănoapte, către popor. De pe amvonul aflat în fața uşilor împărăteşti, repetă în sine: „Doamne, gura mea vei deschide şi buzele mele vor rosti lauda Ta..." Apoi cuvântează din nou către altar cererea adresată preotului: „Binecuvântează, stăpâne!". Din adâncul sanctuarului se aude preotul, înălțând glas: „Binecuvântată este împărăția..." Aşa începe Sfânta Liturghie.

LITURGHIA CELOR CHEMAȚI

Cea de-a doua parte a Liturghiei se numeşte *Liturghia celor chemați.* După cum prima parte, *Proscomidia*, a corespuns primei părți a vieții lui Hristos, naşterii Sale, descoperite doar îngerilor şi unui mic număr de oameni, copilăriei Sale şi timpului când a rămas în anonimat, până la arătarea Sa în lume, a doua parte corespunde viețuirii Sale în lume, în mijlocul oamenilor pe care i-a chemat cu cuvântul adevărului Său. Se numeşte „Liturghia celor chemați” – fiindcă, în timpurile de demult ale creştinismului, li se îngăduia să participe la ea şi celor ce se pregăteau să primească religia creştină, care încă nu fuseseră botezați şi se numărau doar în rândurile celor „chemați” (catehumenilor). Celebrarea sa consta atunci din lecturi din cărțile proorocilor, apostolilor, Sfintei Evanghelii, adică din lucruri care se adresau, cu precădere, catehumenilor.

Preotul începe Liturghia rostind cu glas înalt, din adâncul altarului: „Binecuvântată este împărăția Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh”... întrucât, prin întruparea Fiului, lumii avea să i se descopere aievea taina Treimii, acest ecfonis treimic precede şi prelumineaza începutul tuturor actelor liturgice, iar credincioşii, lepădând toate ale lumii, trebuie să se situeze, din prima clipă, în împărăția Treimii.

Stând pe amvon, cu fața spre uşile împărăteşti, înfățişându-se asemeni unui înger, îndemnând la rugăciune, ridicând cu trei degete ale mâinii drepte fâşia îngustă, ca pe o aripă de înger, diaconul chemă poporul să înalțe rugăciuni cu aceleaşi cuvinte cu care se ruga Biserica încă din timpurile apostolice, începând cu rugăciunea pentru pace,

fără de care nu e cu putință să te rogi. Adunarea credincioşilor, care se închină cu semnul Crucii, se străduieşte să-şi aducă inimile la unison cu îndemnul diaconului, aşa cum sunt acordate strunele unui instrument perfect, care aşteaptă să fie încercat, exclamând, în taină, odată cu cântăreții: „Doamne miluieşte!”. Stând pe amvon, ținând orarul de rugăciune, care simbolizează o aripă de înger ridicată, chemându-i pe oameni la rugăciune, diaconul ne îndeamnă să ne rugăm: pentru pacea de sus şi pentru mântuirea sufletelor noastre, pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea sfintelor lui Dumnezeu biserici şi pentru unirea tuturor, pentru sfântă biserica aceasta şi pentru cei ce intră în ea cu credință, cu evlavie şi cu frică de Dumnezeu; pentru suveran, pentru sinod, pentru stăpânirea bisericească şi civilă, pentru oştire, pentru oraşul în care se slujeşte Liturghia şi pentru cei ce trăiesc în el, pentru buna întocmire a văzduhului, pentru îmbelşugarea roadelor pământului, pentru vremuri cu pace, pentru cei ce călătoresc pe uscat şi pe apă, pentru cei bolnavi, pentru cei ce ostenesc, pentru cei robiți şi pentru mântuirea lor, pentru ca să fim izbăviți noi de tot necazul, mânia, primejdia şi nevoia.

Urmărind acest cuprinzător şirag de cereri, puse una lângă alta şi alcătuind *Ectenia mare,* credincioşii răspund la fiecare dintre ele, odată cu corul cântăreților: „Doamne miruieşte!”.

Ca semn al slăbiciunii rugăciunilor noastre, care nu au curăție sufletească deplină şi nici viață cerească, diaconul ne cheamă – amintindu-ne de cei care au ştiut să se roage mai bine decât noi – „pe noi înşine şi unii pe alții şi toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm”. Din dorința sinceră de a ne da noi înşine şi unii pe alții şi toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu, aşa cum au ştiut să o facă Maica Domnului şi, împreună cu ea, sfinții şi cei mai buni dintre noi, întreaga Biserică ne îndeamnă, într-un glas cu adunarea credincioşilor: „Ție, Doamne!”. Şiragul de cereri şi rugăciuni rostit de diacon este încununat de o întreită doxologie, una

care va deveni liantul întregii Liturghii, de la început până la sfârşit. Adunarea credincioşilor răspunde adeverind: „Amin!”, adică „Aşa să fie!”. Diaconul părăseşte amvonul, începe acum cântarea *Antifoanelor.*

Antifoanele sunt cântări provenite din psalmii care anticipează profetic venirea în lume a Fiului lui Dumnezeu şi care se cântă alternativ de către două grupuri de cântăreți din ambele strane. Ele au înlocuit, prescurtând, cântările mai vechi din psalmi, care durau mai mult timp.

În timp ce continuă cântarea primului antifon, preotul se roagă în taină în altar, iar diaconul stă în poziție de rugăciune în fața icoanei Mântuitorului, ridicând orarul cu trei degete ale mâinii. Când se sfârşeşte cântarea primului antifon, revine în fața uşilor împărăteşti, pentru a îndemna adurțarea credincioşilor cu cuvintele: „Iară şi iară, cu pace, Domnului să ne rugăm!”. Adunarea răspunde cântând: „Doamne miluieşte!”. Cuprinzând cu privirea icoanele sfinților, diaconul ne aduce aminte din nou să-i pomenim pe toți sfinții! şi pe Maica Domnului: „Pe noi înşine şi unii pe alții şi toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm”. Adunarea exclamă: „Ție, Doamne!”. Din nou doxologia întreită. Poporul dă glas, adeverind: „Amin”.

Diaconul părăseşte amvonul. În altar, cu uşile împărăteşti închise, preotul rosteşte în taină această rugăciune: „Cel ce ne-ai dăruit nouă aceste rugăciuni obşteşti şi împreună-glăsuite, Cel ce şi la doi şi la trei, care se unesc întru numele Tău, ai făgăduit să le îndeplineşti cererile, însuți şi acum plineşte cererile cele de folos ale robilor Tăi, dându-ne nouă, în veacul de acum, cunoştința adevărului Tău, iar în cel ce va să fie, viață veşnică”.

De la strană, răsună puternic, spre a fi auzite de toți credincioşii, *Fericirile,* celor ce au vestit în veacul de acum cunoştința adevărului şi în cel ce va veni, viață veşnică. Adunarea credincioşilor, chemând cu chemarea tâlharului înțelept, care îl ruga pe Hristos pe cruce: „Întru împărăția Ta

când vei veni, pomeneşte-ne pe noi, Doamne”, repetă, după citeți, aceste cuvinte ale Mântuitorului:

„Fericiți sunt cei săraci cu duhul, că a acelora este împărăția cerurilor”. Adică cei ce nu se trufesc, nu se semețesc cu mintea.

„Fericiți sunt cei ce plâng, că aceia se vor mângâia.” Cei ce plâng mai mult pentru greşelile şi neajunsurile lor decât pentru ocările şi necazurile ce li se aduc şi de care au parte.

„Fericiți sunt cei blânzi, că aceia vor moşteni pământul.” Adică cei ce nu țin mânie împotriva nimănui, atot-iertători, iubitori, a căror armă este blândețea atotbiruitoare.

„Fericiți sunt cei ce flămânzesc şi însetează de dreptate, că aceia se vor sătura.” Cei ce flămânzesc de adevărul ceresc, cei ce însetează de dorința de a-l avea mai întâi în ei.

„Feriți sunt cei milostivi, că aceia se vor milui.” Cei ce se arată plini de milă față de orice frate al nostru şi care văd în fiecare dintre cei ce le cer ajutor pe însuşi Hristos.

„Fericiți sunt cei curați la inimă, că aceia vor vedea pe Dumnezeu.” Precum în oglinda unei ape calme, netulburate nici de nisip, nici de mâl, se răsfrânge bolta cerească, tot aşa şi în oglinda unei inimi curate, netulburate de patimi, nu se mai află nimic din cele pământeşti şi nu se răsfrânge decât chipul lui Dumnezeu.

„Fericiți sunt făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema.” Asemeni Fiului lui Dumnezeu, care a venit pe pământ ca să aducă pacea în sufletele noastre, cei ce aduc în case pace şi împăcare sunt adevărații fii ai lui Dumnezeu.

„Fericiți sunt cei prigoniți pentru dreptate, ca a acelora este împărăția cerurilor.” Prigoniți nu doar fiindcă au vestit dreptatea cu vorba, ci cu buna mireasmă a întregii lor vieți.

„Fericiți veți fi când vă vor batjocori pe voi şi vă voi prigoni şi vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră, mințind pentru Mine. Bucurați-vă şi vă veseliți, că plata voastră multă este în ceruri." Multă, fiindcă fi-vor răsplătiți întreit; fiindcă ei înşişi erau nevinovați şi curați; fiindcă, cinstiți fiind, au fost

batjocoriți; fiindcă, batjocoriți fiind, s-au bucurat că au pătimit pentru Hristos.

Poporul repetă, cu lacrimi în ochi, după citeți, cuvintele Mântuitorului, care ne arată cine se poate aştepta la viața cea veşnică, cine poate nădăjdui că va avea parte de ea în veacul viitor, cine sunt adevărații împărați ai lumii, moştenitorii şi părtaşii împărăției cerurilor.

Acum se deschid solemn uşile împărăteşti, ca şi cum ar fi chiar aievea uşile împărăției cerurilor, iar în ochii poporului ce stă înainte apare, în toată strălucirea ei, Sfânta Masă, ca locaş al măririi şi supremei învățături duhovniceşti, de unde ne vine cunoaşterea adevărului şi ni se vesteşte viața cea veşnică. Apropiindu-se de prestol, preotul şi diaconul iau de pe el Evanghelia, pentru a o purta către popor, nu prin uşile împărăteşti, ci prin spatele altarului, ieşind pe uşa laterală, amintind de uşa acelei încăperi lăturalnice din care, în cele mai vechi timpuri ale creştinismului, se aduceau cărți în mijlocul bisericii, pentru a se citi din ele. Adunarea rugătorilor priveşte la Evanghelie, purtată de mâinile unor smeriți slujitori ai Bisericii, ca la Mântuitorul însuşi, ieşit prima dată la lucrarea dumnezeieştii propovăduiri. Iese pe uşa cea strâmtă, de la miazănoapte, ca un necunoscut, în mijlocul templului, pentru ca, după ce se arată tuturor, să se întoarcă în sanctuar, prin uşile împărăteşti. Slujitorii Domnului se opresc amândoi în mijlocul bisericii, înclinându-şi capetele. Preotul se roagă în taină pentru ca Acela ce a aşezat în ceruri cetele şi ostile îngerilor şi ale arhanghelilor, în slujba slavei Sale, să facă acum ca intrarea în locul cel preasfânt al sfințiților slujitori să fie odată cu cea a sfinților îngeri care slujesc împreună cu ei. Iar diaconul, arătând către uşile împărăteşti cu orarul de rugăciune, cuvântează către preot: „Binecuvântează, stăpâne, sfânta intrare!”. La care preotul răspunde, grăind: „Binecuvântată este intrarea sfinților Tăi, acum şi pururea şi în vecii vecilor!”. Dându-i preotului să sărute Sfânta Evanghelie,

diaconul o duce spre altar; oprindu-se însă în fața uşilor împărăteşti, o ridică deasupra capului, rostind: „Înțelepciune, drepți!”, aceasta însemnând că Cuvântul lui Dumnezeu, Fiul lui Dumnezeu, veşnica Sa înțelepciune s-au binevestit prin Evanghelia pe care o poartă acum în mâini. Iar cuvântul „drepți”, pe care îl leagă de „înțelepciune”, arată că Evanghelia trebuie primită cu trezvie, îndepărtându-se orice lene şi orice negrijă. Înălțându-se cu duhul, poporul cheamă, împreună cu cântăreții: „Veniți să ne închinăm şi să cădem la Hristos. Mântuieşte-te pe noi, Fiul lui Dumnezeu, Cel ce ai înviat din morți, pe noi, cei ce-Ți cântăm Ție, aliluia!”. Cuvântul ebraic „aliluia” înseamnă „Domnul vine, lăudați pe Domnul!”. Şi fiindcă, prin caracterul limbajului sacru, în cuvântul „vine” se cuprinde şi timpul prezent şi cel viitor, acesta semnifică perpetua prezență a lui Dumnezeu, cuvântul „aliluia” fiind rostit de fiecare dată, în actele liturgice, atunci când Dumnezeu „se arată” în chipul Evangheliei sau al Sfintelor Daruri.

Evanghelia, vestitoare a cuvântului vieții, este aşezată la loc pe prestol. Strana răspunde, în acest timp, fie prin cântări în cinstea praznicului zilei, fie prin tropare şi imnuri de laudă în cinstea sfântului a cărui pomenire o face Biserica în acea zi, pentru că acesta s-a făcut una cu cei pe care i-a pomenit Hristos în „Fericirile” care tocmai au fost auzite şi pentru că, prin exemplul viu al vieții sale, a arătat că s-a înălțat după El, în viața veşnică.

Odată terminate troparele, vine timpul cântării *Trisaghionului.* Cerând preotului binecuvântare pentru acest moment, diaconul vine în dreptul uşilor împărăteşti şi, ridicând orarul, dă semn cântăreților. Întreaga biserică înalță glas solemn şi puternic, intonând cântarea întreit-sfântă, alcătuită din trei chemări către Dumnezeu: „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi”. Prin chemarea „Sfinte Dumnezeule”, Trisaghionul îl mărturiseşte pe Dumnezeu-Tatăl, Tăria Lui, cea care a

născut Cuvântul; prin „Sfinte tare”, pe Dumnezeu-Fiul; prin chemarea „Sfinte fără de moarte”, rațiunea Sa nemuritoare, voința veşnic-fiitoare a lui Dumnezeu-Duhul Sfânt. Cântăreții înalță de trei ori această cântare, să fie auzită bine de către toți, pentru ca veşnica prezență a lui Dumnezeu să fie înțeleasă în chip treimic, nefiind timp în care la Dumnezeu să nu fie Cuvântul şi Cuvântului să-l lipsească Duhul Sfânt. Cuvântul lui Dumnezeu a creat cerurile şi în duhul gurii sale sălăşluieşte puterea Lui, spune David, proorocul. Fiecare credincios din adunarea rugătorilor este chemat acum să înțeleagă că şi în el, ca şi chip al lui Dumnezeu, sălăşluieşte aceeaşi Treime: el însuşi, cuvântul său şi duhul, adică gândul ce pune în mişcare cuvântul; dar cuvântul omenesc este neputincios, se revarsă fără rost, nu creează nimic, iar duhul nu-i aparține; atârnă de tot felul de impresii şi condiții lăturalnice şi numai atunci când se înalță către Dumnezeu capătă putere şi celelalte; în cuvânt se răsfrânge Cuvântul dumnezeiesc, în duh, Duhul lui Dumnezeu, chipul Treimii Atoatefăcătorului întipărindu-se în conştiință, iar conştiința făcându-se după chipul Făcătorului; dându-şi seama de toate acestea, cei ce ascultă cântarea întreit-sfântă se roagă în taină ca Dumnezeu cel Sfânt, cel Tare, cel Fără de moarte să-l curețe şi să-l facă templu al Său, sălăşluire a Sa, zicând, de trei ori, în sine: „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi!”. În altar, preotul, rugându-se în taină ca să fie primită acea întreită şi sfântă cântare, se închină de trei ori în fața prestolului, repetând tot de trei ori în sine: „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi!”. Repetăm şi noi (de trei ori) întreit-sfânta cântare, iar diaconul face şi el trei plecăciuni, împreună cu preotul, dinaintea Sfântului Prestol.

După ce a săvârşit aceste închinăciuni, preotul se duce la scaunul cel de sus, închipuind că de acolo, din adâncul vederii celei dumnezeieşti, ne-a izvorât nouă taina Preasfintei Treimi, acel loc preaînalt de unde se văd toate, fiind cel în

care Fiul sălăşluieşte în sânul Tatălui, prin unirea Duhului Sfânt. Înălţându-se acolo, preotul închipuie urcarea lui lisus Hristos, cu trupul, la sânul Tatălui, Care îi cheamă pe oameni să caute a se urca şi ei la sânul Tatălui, urcare văzută încă din timpurile vechi de proorocul Daniel, căruia, într-o vedenie, i s-a arătat cum Fiul omului a ajuns până la Cel-vechi-de-zile. Preotul se duce într-acolo, fără grabă, cuvântând: „Binecuvântat cel ce vine întru numele Domnului”. Iar la îndemnul diaconului: „Binecuvântează, stăpâne, scaunul cel de sus”, îl binecuvântează zicând: „Binecuvântat eşti pe scaunul împărăţiei Tale, Cel ce şezi pe heruvimi, totdeauna, acum şi pururea şi în vecii vecilor”. Şi ia loc pe scaunul cel de sus lângă locul rânduit pentru arhiereu. De aici, ca un apostol al lui Dumnezeu şi ca un namesnic al Lui, stând cu faţa spre popor, pregăteşte atmosfera de luare-aminte pentru citirea epistolelor apostoleşti, închipuind prin această şedere că este deopotrivă cu apostolii.

Citeţul, cu „Apostolul” în mâini, iese în mijlocul bisericii. Cu îndemnul „Să luăm aminte!”, diaconul cere atenţie. Din fundul altarului, preotul face citeţului şi poporului ce stă înainte o dorire de pace; poporul îi răspunde în acelaşi chip. Şi fiindcă slujirea preoţească trebuie să fie în duh, asemeni slujirii apostolilor, care nu cu ale lor cuvinte cuvântau, ci Duhul însuşi vorbea prin gura lor, răspunsul către preot nu va fi „Pace ţie”, ci „Şi duhului tău”. Diaconul rosteşte cu glas înalt: „înţelepciune!”. Citeţul începe a citi tare, expresiv, pentru ca să se audă bine fiecare cuvânt, căutând să-i facă pe credincioşi să-l asculte cu sârguinţă, cu inimă primitoare, cu suflet căutător, raţional, pentru a pătrunde tâlcul lăuntric al celor citite, fiindcă citirea „Apostolului” este ca o treaptă pe scara bunei înţelegeri a citirii Evangheliei. După ce citeţul a isprăvit de citit, preotul îi face urare, din altar, cu glas înalt: „Pace ţie, cititorule!”. Acela răspunde: „Şi duhului tău”. Diaconul cuvântează din nou: „Înţelepciune!”. Răsună

„Aliluia”, vestind venirea Domnului, Care va vorbi poporului prin cuvântul Evangheliei.

Cu cădelnița în mâini, diaconul merge să facă tămâiere cu bună mireasmă, în întreaga biserică, întru întâmpinarea Domnului, închipuind, prin cădire, curăția duhovnicească a sufletelor noastre, cu care se cuvine să pătrundem în cuvintele de bună-mireasmă ale Evangheliei. În altar, preotul se roagă în taină pentru ca să strălucească în inimile noastre lumina cea curată a dumnezeirii şi să ne deschidă ochii minții spre înțelegerea evangheliceştilor propovăduiri. Pentru ca să strălucească în inimi aceeaşi curată lumină, se roagă în taină şi credincioşii, pregătindu-se să dea ascultare citirii. Diaconul cere binecuvântare de la preot şi i se dă: „Dumnezeu, pentru rugăciunile Sfântului, întrutotlăudatului Apostol şi Evanghelist (numele), să-ți dea ție, celui ce binevesteşti, cuvânt cu putere multă, pentru îndeplinirea Evangheliei iubitului Său Fiu, a Domnului nostru Iisus Hristos!". Diaconul iese pe amvon, înaintea lui păşind un purtător de lumină, închipuind lumina lui Hristos care luminează tuturor. Din altar, preotul cuvântează către popor: „Cu înțelepciune, drepți, să ascultăm Sfânta Evanghelie, pace tuturor!". Adunarea credincioşilor răspunde: „Şi duhului tău!". Diaconul începe citirea.

Plecându-şi cu evlavie capetele, ca şi când l-ar asculta pe însuşi Hristos cuvântând de pe amvon, credincioşii caută a prinde cu inimile sămânța sfântului cuvânt, semănat, prin gura slujitorului, de însuşi Semănătorul ceresc. Nu cu acele inimi pe care Mântuitorul lumii le aseamănă drumului pe care, căzând semințele, vin îndată păsările să le fure – adică gândurile rele ce-i trec prin minte omului; nici cu acele inimi pe care le aseamănă locului pietros, acoperit doar la suprafață de pământ, care, chiar dacă primeşte bucuros sămânța cuvântului, ea nu poate prinde rădăcini adânci; şi nici cu acele inimi pe care le aseamănă cu un pământ ințelenit, năpădit de mărăcini – mărăcinii trudei şi ai grijilor

veacului, mărăcinii ispitelor, ai nenumăratelor tentații și ușurătății ale lumii, cele care mortifică viața, semințe înăbușite de îndată ce odrăslesc, încât rămân neroditoare; ci cu acele inimi primitoare, pe care le aseamănă cu un pământ bun, în stare să rodească de treizeci, de șaizeci, de o sută de ori mai mult și care vor da viață la tot ce au auzit în biserică, în familie, în căminele lor, la serviciu, în ceasurile de muncă sau de odihnă și bucurie, în convorbiri cu semenii și cu ei înșiși. Într-un cuvânt, fiecare credincios se va strădui să se poarte mereu ca un ascultător și ca un făptuitor al acelor cuvinte, căruia Mântuitorul îi făgăduiește să-l facă asemeni bărbatului înțelept, care nu și-a zidit casa pe nisip, ci pe piatră, astfel încât, la ieșirea din biserică, dacă vor veni asupra ei ploile, apele, viforul tuturor necazurilor, casa lui duhovnicească să rămână neclintită ca o cetate pe stâncă. După terminarea citirii, preotul din altar glăsuiește către diacon: „Pace ție, celui ce ai binevestit!”. Ridicându-și creștetele, toți cei ce stau înainte exclamă într-un glas, cu recunoștință: „Mărire Ție, Doamne, mărire Ție!”. Preotul, care stă în dreptul ușilor împărătești, primește Evanghelia de la diacon, o așază pe prestol, asemeni Cuvântului care era la Dumnezeu și care s-a întors la El. Altarul, închipuind locașurile cele de sus, va rămâne ascuns privirii, ușile împărătești se vor închide, dvera se va coborî, arătând că nu există alte porți către împărăția cerurilor decât cele deschise de Hristos, că numai cu El se poate intra acolo: „Eu sunt ușa”.

De obicei, în timpul primilor creștini, acum se ținea predica, cu dezvoltări și tâlcuiri ale Evangheliei citite. Dar fiindcă în prezent predica se alcătuiește, în cea mai mare parte, pe baza altor texte (depășind forma unei explicații la Evanghelia care s-a citit) și pentru a nu fi afectate succesiunea și armonia Sfintei Liturghii, ea a fost mutată mai către sfârșitul slujbei.

Asemeni unui înger care îi cheamă pe oameni la

rugăciune, diaconul merge pe amvon, pentru a îndemna poporul să se roage şi mai tare şi mai cu sârg, ridicând orarul cu trei degete şi cuvântând astfel: „Să zicem toți, din tot sufletul şi din tot cugetul nostru, să zicem!”. Cei de față, ferindu-şi rugăciunea de tot gândul lăturalnic, exclamă: „Doamne miruieşte!”, întărind şi adâncind rugăciunea cu o întreită chemare a milostivirii dumnezeieşti, diaconul îndeamnă mai vârtos la rugăciune pentru mântuirea tuturor oamenilor, de pe orice treaptă, de orice cin şi cu orice îndatorire, începând de la cele mai de sus – unde şi omului îi este mai greu, este supus la mai multe încercări şi are nevoie mai mult de ajutorul lui Dumnezeu. Poporul aflat de față ştie că bunăstarea multora atârnă de măsura în care dregătorii cei mai de sus îşi îndeplinesc cinstit datoria, astfel că se roagă cu tărie pentru ca Dumnezeu să-i înțelepțească şi să-i învețe a-şi îndeplini cu cinste chemarea, dând fiecăruia puterea de a duce cu bine până la capăt călătoria pe acest pământ. Pentru aceasta se roagă toți cu sârg, rostind (nu o dată, ci de trei ori): „Doamne miruieşte”. Acest şir de rugăciuni se numeşte *Ectenia întreită* sau *Ectenia rugăciunii,* cererii stăruitoare, iar preotul, în altar, se roagă stăruitor pentru ca să fie primite aceste sporite rugăciuni, iar rugăciunea sa se numeşte „rugăciunea cererii stăruitoare”.

Dacă în acea zi se întâmplă să fie aduse ofrande pentru răposați, atunci, îndată după Ectenia întreită, se zice *Ectenia pentru cei adormiți.* Ținând orarul cu trei degete, diaconul cheamă la rugăciune pentru odihna sufletelor robilor lui Dumnezeu (pe care îi numeşte cu numele fiecăruia), ca să le ierte lor Dumnezeu toate greşeala cea de voie şi cea fără de voie, pentru ca să aşeze sufletele lor acolo unde drepții se odihnesc. Atunci, fiecare dintre cei de față îşi aduce aminte de adormiții întru Domnul dragi inimii sale şi zice în taină, de trei ori, odată cu chemarea diaconului, „Doamne miluieşte”, rugându-se sârguitor pentru adormiții săi şi pentru toți creştinii adormiți întru Domnul. „Mila lui Dumnezeu –

glăsuieşte diaconul –, împărăția cerurilor şi iertarea păcatelor de la Hristos. Împăratul cel fără de moarte şi Dumnezeul nostru, să cerem!". Adunarea credincioşilor, împreună cu corul cântăreților, se roagă: „Dă, Doamne!". Iar preotul, în altar, înalță rugăciuni pentru ca Dumnezeu, Cel ce a călcat moartea şi a dăruit viață lumii, să dea odihnă sufletelor răposaților robilor Săi, în loc luminat, în loc cu verdeață, în loc cu odihnă, de unde au fugit toată durerea, întristarea şi suspinarea, şi să le ierte lor toată greşeala, cuvântând cu glas înalt: „Că Tu eşti învierea şi viața şi odihna adormiților robilor Tăi, Hristoase, Dumnezeul nostru, şi Ție slavă înălțăm, împreună şi Celui fără de început al Tău Părinte şi Preasfântului şi Bunului şi de viață făcătorului Tău Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor". Poporul răspunde cu un afirmativ „Amin". Diaconul începe *Ectenia pentru cei chemați.*

Deşi astăzi există rar persoane care să nu fi primit Sfântul Botez şi care să se numere printre cei doar chemați, tot cel ce se află de față, conştient că este departe de existența şi de faptele celor credincioşi, care s-au învrednicit a fi părtaşi la cina dragostei, în primele veacuri ale creştinismului, dându-şi seama, ca să spunem aşa, că el doar L-a mărturisit pe Hristos, dar nu a început să-şi trăiască viața după poruncile Lui, că îşi însuşeşte cuvântul Lui doar la modul rațional, fără să-l facă să prindă viață, că practică o credință rece, că-i lipseşte flacăra dragostei atotiertătoare față de aproapele, cea care înmoaie cerbicia sufletului, şi că, deşi botezat cu apă, în numele lui Hristos, n-a ajuns la acea renaştere în Duh, fără de care creştinismul lui nu valorează doi bani, după cuvântul Mântuitorului însuşi: „Cine nu se va naşte de sus nu va putea să vadă împărăția lui Dumnezeu”, deci, dându-şi seama de toate acestea, fiecare dintre cei de față se aşează, cu inimă înfrântă, printre cei chemați, iar la îndemnul diaconului: „Rugați-vă cei chemați Domnului!”, cere din adâncul inimii: „Doamne, miruieşte!”.

„Cei credincioşi – îndeamnă diaconul – pentru cei chemaţi să ne rugăm, ca Domnul să-i miluiască pe dânşii; să-i înveţe pe dânşii cuvântul adevărului, să le descopere lor Evanghelia dreptăţii, să-i unească pe dânşii cu Sfânta Sa sobornicească şi apostolească Biserică, să-i mântuiască, să-i miluiască, să-i apere şi să-i păzească cu harul Său.”

Credincioşii, dându-şi seama cât de puţin îşi merită numele de credincioşi, rugându-se pentru cei chemaţi, se roagă şi pentru ei înşişi, iar la fiecare îndemn al diaconului rostesc în taină, împreună cu cântăreţii, „Doamne miluieşte!”. Diaconul îndeamnă, zicând: „Cei chemaţi, capetele voastre Domnului să le plecaţi!”.

Toţi îşi pleacă frunţile, zicând din inimă, în taină: „Ţie, Doamne!”.

Preotul se roagă în sine pentru cei chemaţi şi pentru cei ce, cu suflet smerit, s-au aşezat pe ei în rândul celor chemaţi, rostind următoarele cuvinte: „Doamne, Dumnezeul nostru, Cel ce întru cele de sus locuieşti şi spre cei smeriţi priveşti, Care ai trimis mântuire neamului omenesc, pe Unul-Născut Fiul Tău şi Dumnezeu, pe Domnul nostru Iisus Hristos, caută către robii Tăi cei chemaţi, care şi-au plecat grumajii înaintea Ta, şi învredniceşte-i pe dânşii, la vremea potrivită, de baia naşterii celei de-a doua, de iertarea păcatelor şi de veşmântul nestricăciunii, unindu-i pe dânşii cu Sfânta Ta sobornicească şi apostolească Biserică, şi-i numără pe dânşii cu turma Ta cea aleasă. Ca şi aceştia, împreună cu noi, să slăvească prea-cinsit şi de mare cuviinţă numele Tău, al Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor”. Poporul răspunde într-un glas: „Amin”. Pentru a atrage atenţia că a venit clipa în care, în vechime, cei chemaţi trebuiau să părăsească biserica, diaconul cuvântează cu glas înalt: „Câţi sunteţi chemaţi, ieşiţi!”. Apoi, întărindu-şi glasul, rosteşte a doua oară: „Câţi sunteţi chemaţi, ieşiţi!”. În fine, a treia oară: „Câţi sunteţi chemaţi, ieşiţi. Ca nimenea din cei chemaţi să nu rămână. Câţi

suntem credincioşi, iară şi iară cu pace Domnului să ne rugăm!".

De aceste cuvinte se cutremură toți cei ce se simt nevrednici. Îndreptându-şi gândul spre însuşi Hristos, care a izgonit din templul lui Dumnezeu pe cei ce, fără ruşine, vindeau şi cumpărau în el şi care prefăcuseră casa Sa preasfântă în iarmaroc, fiecare dintre cei de față se străduieşte să izgonească din templul sufletului său pe cel doar chemat, încă nepregătit a se afla în fața sanctuarului, şi îl imploră pe însuşi Hristos să-l zidească în el pe credincios, numărându-l în turma Sa cea aleasă, despre care a spus Apostolul: „Limba este sfântă, oamenii înnoirii sunt pietre zidite în templul duhului". Să-l numere adică printre cei cu adevărat credincioşi, care se făceau părtaşi Sfintei Liturghii în primele veacuri ale creştinismului şi ale căror chipuri ne privesc acum din iconostas. Cuprinzându-i cu privirea pe toți aceştia şi cerându-le ajutorul, ca unor frați, care se roagă acum în ceruri, stând de față la Liturghia cerească, cea mai sfântă dintre câte pot fi, creştinul este pregătit pentru începerea *Liturghiei celor credincioşi.*

LITURGHIA CELOR CREDINCIOŞI

În altarul închis, preotul desface pe Sfânta Masă antimisul, acest înlocuitor de prestol (sau prestol portabil) – o pânză având reprezentată pe ea punerea în mormânt a Mântuitorului, pânză pe care urmează a fi aşezate Sfânta Pâine şi Potirul, pe care le-a pregătit la Proscomidie şi care vor fi aduse aici, solemn, sub privirile credincioşilor, din jertfelnicul lateral. Antimisul desfăcut aminteşte timpurile prigoanei împotriva creştinilor, când Biserica nu dispunea de un loc stabil şi nu putea să deplaseze Sfânta Masă, astfel că a început a se folosi de această pânză cu părticele de moaşte şi care s-a păstrat spre a face cunoscut, într-un anume fel, că nici astăzi ea nu este legată numai de o clădire, de un oraş sau de oricare alt loc, ci, asemenea unei corăbii, se poartă deasupra talazurilor lumii, fără să arunce niciunde ancora. Ancora ei este în ceruri. Antimisul desfăşurat apare pe Sfânta Masă ca şi cum s-ar afla de prima dată acolo şi ca şi cum adevărata slujbă ar începe de-abia acum. Aceasta pentru că, în timpurile de început ale creştinismului, abia acum se deschidea sanctuarul, care rămânea până atunci închis şi cu draperia lăsată în jos, din pricina prezenței celor chemați; de aceea, abia acum este, până astăzi, momentul începerii rugăciunii credincioşilor. În altarul cu uşile împărăteşti închise, preotul îngenunchează înaintea Sfintei Mese şi, rostind două rugăciuni ale credincioşilor, se roagă pentru a fi el însuşi curățit de păcate şi pentru ca să stea înaintea Sfântului Jertfelnic fără osândă, pentru a putea aduce jertfă mărturisind o conştiință neprihănită. Iar diaconul, stând pe amvon, în mijlocul bisericii, ca un înger care îndeamnă la

rugăciune, ținând orarul cu trei degete, îi cheamă pe credincioşi să se roage, cu aceleaşi rugăciuni de la începutul Liturghiei celor chemați. Iar credincioşii, străduindu-se să-şi aducă inimile într-o armonioasă stare de pace lăuntrică, mai de trebuință acum ca niciodată, rostesc chemarea „Doamne miluieşte”, rugându-se şi mai fierbinte pentru pacea de sus şi pentru mântuirea sufletelor noastre, pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea sfintelor lui Dumnezeu biserici şi unirea tuturor, pentru sfântă biserica aceasta şi pentru cei ce cu credință, cu evlavie şi cu frică de Dumnezeu intră într-însa, pentru ca să fie izbăviți de tot necazul, mânia, primejdia şi nevoia. Şi înalță cu şi mai mare tărie, din inimile lor, chemarea: „Doamne miluieşte!”.

Din adâncul altarului, preotul rosteşte cu glas înalt: „înțelepciune!”, arătând prin aceasta că aceeaşi înțelepciune, acelaşi veşnic Fiu al lui Dumnezeu, al cărui sfânt cuvânt izvorăşte în chip văzut din Evanghelie şi care ne învață cum să trăim, va fi purtat acum sub înfățişarea Sfintei Pâini, aduse drept jertfă pentru întreaga lume. Însuflețiți de această aducere aminte, credincioşii îşi adună gândurile, pregătindu-se pentru cele mai sfinte acte şi slujiri de liturghisire ce vor urma. Preotul se roagă în taină, îngenunchind în fața Sfintei Mese, cu această înălțătoare rugăciune: „Nimeni din cei legați cu pofte şi cu desfătări trupeşti nu este vrednic să vină, să se apropie sau să slujească Ție, împărate al slavei; căci a sluji Ție este lucru mare şi înfricoşător chiar pentru puterile cele cereşti. Dar totuşi, pentru iubirea Ta de oameni cea negrăită şi nemăsurată, fără mutare şi fără schimbare, Te-ai făcut om, şi Arhiereu al nostru Te-ai făcut şi, ca un stăpân a toate, ne-ai dat slujba sfântă a acestei jertfe liturgice şi fără de sânge; că singur Tu, Doamne Dumnezeul nostru, stăpâneşti cele cereşti şi cele pământeşti, care Te porți pe scaunul heruvimilor, Domnul serafimilor şi împăratul lui Israel, Cel ce singur eşti sfânt şi întru sfinți Te odihneşti. Deci, pe Tine Te rog, Cel ce singur eşti bun şi binevoitor, caută spre mine,

păcătosul şi nevrednicul robul Tău, şi-mi curăţeşte sufletul şi inima de cugete viclene, învredniceşte-mă cu puterea Sfântului Tău Duh, pe mine, cel ce sunt îmbrăcat cu harul preoţiei, să stau înaintea sfintei Tale mese acesteia şi să jertfesc sfântul şi preacuratul Tău Trup şi scumpul Tău Sânge. Căci la Tine vin, plecându-mi grumajii mei, şi mă rog Ţie: Să nu întorci faţa Ta de la mine, nici să mă lepezi dintre slujitorii Tăi, ci binevoieşte să-Ţi fie aduse darurile acestea de mine păcătosul şi nevrednicul robul Tău. Că Tu eşti Cel ce aduci şi Cel ce Te aduci. Cel ce primeşti şi Cel ce Te împărţi, Hristoase Dumnezeul nostru, şi Ţie slavă înălţăm, împreună şi Celui fără de început al Tău Părinte şi Preasfântului şi Bunului şi de viaţă Făcătorului Tău Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin".

Uşile împărăteşti se deschid când rugăciunea se află la mijloc, astfel încât preotul mai poate fi văzut rugându-se cu mâinile ridicate deasupra capului. Diaconul, cu cădelniţa, iese din altar, pentru a pregăti calea împăratului tuturor şi, prin răspândirea din belşug a fumului de tămâie, înălţând nor de bună-mireasmă, prin care va trece Cel purtat de heruvimi, aduce aminte că rugăciunea credincioşilor trebuie să se înalţe ca fumul de tămâie înaintea Domnului şi că, devenind cu toţii, după cuvântul Apostolului, purtători de bună-mireasmă întru Hristos, trebuie să nu uităm că se cuvine să fim curaţi precum heruvimii, pentru a-L primi pe Domnul. Iar cântăreţii de la ambele strane înalţă, în numele poporului din biserică, cântarea heruvimică: „Noi, care pe heruvimi cu taină închipuim şi făcătoarei de viaţă Treimi întreit-sfântă cântare aducem; toată grija cea lumească, acum să o lepădăm, ca pe împăratul tuturor să-L primim pe Cel înconjurat în chip nevăzut de cetele îngereşti. Aliluia, Aliluia, Aliluia".

La vechii romani exista tradiţia ca împăratul nou ales să fie purtat pe dinaintea poporului pe scut, escortat de legiuni de ostaşi care ţineau deasupra lui mulţime de suliţe aplecate.

Această cântare a fost alcătuită de un împărat care a căzut, prosternându-se, la picioarele împăratului împăraților, Celui purtat sub umbrirea lăncilor heruvimilor şi legiunilor cereşti, închinându-se măreției Sale cu toată măreția lui pământească. În primele timpuri ale creştinismului, înşişi împărații intrau, cu smerenie, în procesiunea celor ce purtau Sfântul Potir.

Această cântare este de potriva celei îngereşti, după cum, în cele înalte, cântă nevăzutele puteri. Preotul şi diaconul, zicând în taină aceeaşi cântare heruvimică, se apropie de jertfelnicul lateral, unde a fost săvârşită Proscomidia. Venind lângă Sfintele Daruri acoperite cu *Aerul*, diaconul cuvântează: „Ridică, stăpâne!”. Preotul ridică *Aerul* şi i-l pune pe umărul stâng, glăsuind după cum urmează: „Ridicați mâinile voastre la cele sfinte şi binecuvântați pe Domnul!”. Apoi ridică discul cu *Agnețul* şi îl aşază pe capul diaconului, el însuşi luând Sfântul Potir; şi, precedați de purtătorul de lumânare sau de candelă, ies pe uşa laterală, cea dinspre miazănoapte, în mijlocul poporului. Dacă slujba se celebrează în sobor, cu mai mulți preoți şi diaconi, atunci unul poartă discul, altul potirul, al treilea Sfânta Linguriță de împărtăşanie, al patrulea copia, cu care s-au tăiat părticelele din Sfântul Trup. Pot fi scoase toate accesoriile, până şi buretele cu care s-au adunat firimiturile din Sfânta Pâine de pe disc şi care închipuie acel burete îmbibat cu oțet şi cu fiere, pe care oamenii I l-au întins să-l soarbă Creatorului lor. În timpul cântării heruvimice, cea asemănătoare cu cântările puterilor cereşti, se formează procesiunea solemnă numită *Vohodul* (ieşirea) *cel mare.*

La vederea împăratului tuturor, purtat sub smerita înfățişare a Agnețului, aşezat pe disc, ca pe un scut, înconjurat de sculele pătimirii sale pământeşti, precum cu nenumărate şi nevăzute sulițe, de tainice oşti şi începătorii, toți îşi pleacă până la pământ capetele, rugându-se cu cuvintele tâlharului, care a strigat către Domnul pe cruce:

„Pomeneşte-mă, Doamne, când vei veni întru împărăția Ta!". Procesiunea se opreşte în mijlocul bisericii. Preotul foloseşte această clipă solemnă pentru ca, de față cu Darurile care sunt purtate, să pomenească înaintea Domnului numele tuturor creştinilor, începând cu cei pe umerii cărora apasă cele mai grele şi mai sfinte îndatoriri şi de îndeplinirea cărora atârnă fericirea obştească şi propria lor mântuire sufletească, încheind cu cuvintele: „Şi pe voi, pe toți, dreptmăritorilor creştini, să vă pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția Sa, totdeauna, acum şi pururea şi în vecii vecilor!". Cântăreții sfârşesc cântarea heruvimică cu un întreit „Aliluia", vestind perpetua prezență a Domnului în lume. Procesiunea intră în altar, prin uşile împărăteşti. Primul intră diaconul, care se opreşte în partea dreaptă a uşilor, întâmpinându-l pe preot cu cuvintele: „Preoția ta să o pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția Sa". Preotul îi răspunde: „Diaconia ta să o pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția Sa, acum şi pururea şi în vecii vecilor!". Apoi aşază Sfântul Potir şi pâinea care închipuie trupul lui Hristos pe pres-tol, ca şi când le-ar pune în mormânt. Uşile împărăteşti se închid, precum intrarea în mormântul Domnului; draperia dverei este lăsată în jos, asemeni pietrei puse la gura mormântului. Preotul, după ce a luat de pe creştetul diaconului Sfântul Disc, ca şi când ar fi coborât trupul Domnului de pe Cruce, îl aşază pe antimisul desfăcut, ca pe un giulgiu, însoțindu-şi gestul cu cuvintele: „Iosif cel cu bun chip de pe lemn luând preacurat trupul Tău, în giulgiu curat înfăşurându-l şi cu miresme, în mormânt nou îngropându-l l-a pus". Apoi, amintind omniprezența Celui ce zace acum în mormânt, zice în taină: „în mormânt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu, în rai cu tâlharul şi pe scaun împreună cu Tatăl şi cu Duhul ai fost Hristoase, toate umplându-le, Cel ce eşti necuprins". Făcând apoi aducere aminte a slavei de care s-a umplut mormântul acela, cuvântează: „Ca un purtător de viață şi mai

înfrumusețat decât raiul cu adevărat şi decât toată cămara împărătească mai luminat s-a arătat, Hristoase, mormântul Tău, izvorul învierii noastre”. Şi luând pocrovățul de pe disc şi de pe potir, precum şi Aerul de pe umărul diaconului, pocrovețe care de astă dată nu mai simbolizează scutecele cu care a fost înfăşat Pruncul Iisus, ci giulgiul şi legăturile de înmormântare cu care a fost înfăşat trupul Său mort, le cădeşte cu tămâie, acoperind din nou cu ele discul şi potirul, rostind: „Iosif cel cu bun chip de pe lemn luând preacurat trupul Tău, cu giulgiu curat înfăşurându-l şi cu miresme, în mormânt nou îngropându-l l-a pus”. Apoi, luând cădelnița de la diacon, cădeşte Sfintele Daruri, făcând de trei ori închinăciuni în fața lor. Pregătindu-se pentru aducerea jertfei ce va începe, murmură cuvintele lui David proorocul: „Fă bine, Doamne, întru bunăvoirea Ta, Sionului, şi să se zidească zidurile Ierusalimului. Atunci vei binevoi jertfa dreptății, prinosul şi arderile de tot; atunci voi pune pe altarul Tău viței”. Fiindcă, până când Dumnezeu însuşi nu va zidi în sufletele noastre zidurile Ierusalimului, ca să ni le păzească de năvălirile cărnii, nu vom fi în stare să-l aducem nici jertfe şi nici nu se va înălța către cer văpaia rugăciunii duhovniceşti, împrăştiindu-se din pricina gândurilor lăturalnice, a patimilor care ne împresoară, a viforului de tulburări sufleteşti. Rugându-se pentru curăția sa, în întâmpinarea jertfei ce stă să înceapă, dă cădelnița diaconului şi, plecându-şi creştetul, îi spune: „Pomeneşte-mă, frate şi împreună-slujitorule!”. „Preoția ta să o pomenească Domnul Dumnezeu întru împărăția Sa", răspunde diaconul şi, la rândul său, dându-şi seama de nevrednicia sa, îşi apleacă fruntea şi, cu orarul în mână, îi spune: „Roagă-te pentru mine, stăpâne sfinte!". Preotul îi răspunde: „Duhul Sfânt să vină peste tine şi puterea Celui preaînalt să te umbrească". Diaconul: „Acelaşi Duh să lucreze împreună cu noi, în toate zilele vieții noastre". Şi, pătruns de conştiința nevredniciei sale, diaconul adaugă:

„Pomeneşte-mă, stăpâne sfinte!". Preotul: „Să te pomenească Domnul Dumnezeul întru împărăţia Sa, acum şi pururea şi în vecii vecilor!". Diaconul rosteşte: „Amin". După ce îi sărută mâna, iese pe uşa dinspre miazănoapte, spre a chema poporul la rugăciune pentru Cinstitele Daruri ce s-au pus înainte, pe prestol.

Ieşind pe amvon, cu faţa spre uşile împărăteşti, ridică cu trei degete orarul, aşa cum şi-ar ridica aripa un înger care cheamă la rugăciune, rostind apoi un rând de cereri, altele decât cele de până acum. Începute cu chemarea la rugăciune pentru darurile ce s-au adus pe prestol, acestea trec repede în cereri pe care doar credincioşii care trăiesc în Hristos cutează a le înălţa către Domnul.

„Ziua toată desăvârşită, sfântă, în pace şi fără de păcat, de la Domnul să cerem", cheamă diaconul; adunarea credincioşilor, unindu-şi glasurile cu corul, zice din adâncul inimilor: „Dă, Doamne!". „înger de pace, credincios, îndreptător, păzitor sufletelor şi trupurilor noastre, la Domnul să cerem!" Poporul: „Dă, Doamne!". „Milă şi iertare de păcatele şi de greşelile noastre, la Domnul să cerem!". Poporul: „Dă, Doamne!". „Cele bune şi de folos sufletelor noastre şi pace lumii, la Domnul să cerem!" Poporul: „Dă, Doamne!". „Cealaltă vreme a vieţii noastre în pace şi întru pocăinţă a o săvârşi, la Domnul să cerem!" Poporul: „Dă, Doamne!". „Sfârşit creştinesc vieţii noastre, fără durere, neînfruntat, în pace, şi răspuns bun la înfricoşătoarea judecată a lui Hristos, să cerem!" Poporul răspunde: „Dă, Doamne!". „Pe Preasfânta, curata, preabinecuvântata, mărita Stăpâna noastră, de Dumnezeu Născătoarea şi pururea Fecioara Măria, cu toţi sfinţii pomenind-o, pe noi înşine şi unii pe alţii şi toată viaţa noastră, lui Hristos Dumnezeu să o dăm!"

Cu dorinţa sinceră de a se preda pe ei înşişi şi unii pe alţii lui Hristos Dumnezeu, adunarea credincioşilor exclamă: „Ţie, Doamne!". Ectenia se termină cu ecfonisul: „Cu îndurările

Unuia-Născut Fiului Tău, cu care eşti binecuvântat, împreună cu Preasfântul şi bunul şi de viață făcătorul Tău Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor”. Poporul, într-un glas: „Amin!”.

Altarul continuă să rămână închis. Preotul încă nu începe Sfânta Jertfă, mai sunt multe lucruri care preced cina mistică; din adâncul altarului salută cu cuvintele Mântuitorului însuşi: „Pace tuturor!”. I se răspunde: „Şi duhului tău!”. De pe amvon, diaconul trimite chemare tuturor, ca pe timpul primilor creştini, să se arate iubitori unii față de alții: „Să ne iubim unii pe alții, ca într-un gând să mărturisim!”. Ultimele cuvinte ale chemării sunt preluate de credincioşi, care cântă: „Pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfântul Duh, Treimea cea de o ființă şi nedespărțită”, vestind că, de nu ne vom iubi unii pe alții, nu vom putea iubi pe Cel ce este, tot, numai iubire; iubire deplină şi desăvârşită, care cuprinde în Treime şi pe cel ce iubeşte, şi pe cel iubit, şi însăşi fapta de a iubi, prin care omul iubitor îl iubeşte pe cel iubit. Cel ce iubeşte: Dumnezeu-Tatăl; Cel iubit: Dumnezeu-Fiul; iubirea însăşi care îi leagă: Dumnezeu-Duhul Sfânt. În altar, preotul face trei închinăciuni, rostind în taină: „Iubi-te-voi, Doamne, virtutea mea; Domnul este întărirea mea şi izbăvitorul meu”; şi sărută Sfântul Disc şi Sfântul Potir, acoperite cu pocrovețe, sărută marginea Sfintei Mese şi, oricâți preoți liturghisitori s-ar afla, toți fac la fel; apoi îşi dau unii altora sărutare. „Cel mare” spune: „Hristos în mijlocul nostru!”. I se răspunde: „Este şi va fi!”. Diaconii, de asemenea, oricât de mulți ar fi, îşi sărută mai întâi fiecare orarul pe locul unde este reprezentată o cruce, apoi îşi dau sărutare unii altora, rostind aceleaşi cuvinte.

Mai demult, toți cei aflați în biserică îşi dădeau şi ei, unii altora, sărutare, bărbații între ei, femeile între ele, spunând: „Hristos în mijlocul nostru!”, pentru a-şi răspunde îndată: „Este şi va fi!”. De aceea şi astăzi, cei ce iau parte la Sfânta Liturghie îi „adună” în minte pe toți creştinii, nu doar pe cei

de față, ci şi pe cei absenți, nu numai pe cei ce le sunt aproape de inimă, dar şi pe neprieteni; se grăbesc a se împăca cu cei față de care s-au arătat vreodată neiubitori sau nemulțumiți, tuturor acestora trimițându-le în gând sărutarea păcii şi spunând în taină: „Hristos în mijlocul nostru!”. Şi răspund pentru ei: „Este şi va fi!”. Fiindcă, de nu va fi aşa, mort va fi creştinul pentru toate sfintele slujiri ce vor urma, după cuvântul lui Hristos: „Lasă darul tău acolo, înaintea altarului, şi mergi întâi şi împacă-te cu fratele tău şi apoi, venind, adu darul tău”. Şi într-alt loc din Scriptură: „Dacă zice cineva: iubesc pe Dumnezeu, iar pe fratele său îl urăşte, mincinos este! Pentru că cel ce nu iubeşte pe fratele său, pe care l-a văzut, pe Dumnezeu, pe Care nu L-a văzut, nu poate să-L iubească”.

Stând pe amvon, cu fața către popor, ținând cu trei degete orarul, diaconul rosteşte vechea strigare: „Uşile, uşile!”, cea care în timpurile de demult era adresată străjerilor care stăteau în fața uşilor, pentru ca nimeni dintre păgâni, care îşi făcuseră obicei să tulbure slujbele creştine, să nu pătrundă cu neruşinare şi pângăritor în biserică. Astăzi, aceste cuvinte sunt adresate celor de față, ca să-şi păzească uşile inimilor, unde s-a sălăşluit iubirea, pentru a nu pătrunde acolo vrăjmaşul iubirii, iar uşile gurii şi ale urechilor să se deschidă pentru a asculta „Simbolul credinței”, drept care se ridică dvera din dreptul uşilor împărăteşti (sau „dvera de sus”), cea care se ridică atunci când mintea se cere a fi concentrată asupra tainelor preaînalte. Iar diaconul îndeamnă la atenție cu cuvintele: „înțelepciune, să luăm aminte!”. Cântăreții, cu glas neşovăitor, bărbăteşte, ca şi cum ar cânta, dar semănând mai degrabă cu un recitativ, citesc expresiv şi ferm: „Cred într-Unui Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului şi al pământului, al tuturor celor văzute şi nevăzute”. Păstrând o mică pauză, pentru ca să rămână bine întipărită în mintea tuturor prima persoană a Sfintei Treimi, Dumnezeu-Tatăl,

continuă, ridicând nu prea mult tonul: „Şi întru-Unul Domn, Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, Care din Tatăl S-a născut, mai înainte de toţi vecii. Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut iar nu făcut, Cel de o fiinţă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut. Care pentru noi oamenii şi pentru a noastră mântuire S-a pogorât din ceruri şi S-a întrupat de la Duhul Sfânt şi din Fecioara Măria şi S-a făcut om. Şi S-a răstignit pentru noi, în zilele lui Ponţiu Pilat, şi a pătimit, şi S-a îngropat; şi a înviat a treia zi după Scripturi. Şi S-a suit la ceruri şi sade de-a dreapta Tatălui; şi iarăşi va veni cu mărire, să judece viii şi morţii, a Cărui împărăţie nu va avea sfârşit. Şi întru Duhul Sfânt, Domnul de viaţă făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cel ce împreună cu Tatăl şi cu Fiul este închinat şi mărit, Care a grăit prin prooroci". Păstrând pauză o clipă, pentru a se întipări desluşit în mintea tuturor a treia persoană a Sfintei Treimi – Dumnezeu-Duhul Sfânt, rostirea „Crezului" continuă: „întru-una sfântă, sobornicească şi apostolească Biserică; mărturisesc un botez, întru iertarea păcatelor. Aştept învierea morţilor şi viaţa veacului ce va să fie. Amin".

Cântăreţii rostesc cu glas tare, bărbăteşte, ferm, ca şi cum fiecare cuvânt al acestei mărturisiri de credinţă s-ar înălţa drept din inimă, iar credincioşii repetă fiecare, odată cu ei, cuvintele „Simbolului credinţei”. Sporind cu inima şi cu duhul, îmbărbătându-se, stând drept în faţa Sfântului Prestol, care acum închipuie) Sfânta Masă a cinei celei de taină, preotul repetă în sine „Simbolul credinţei” şi toţi liturghisitorii îl spun în sine, făcând să se clatine uşor, deasupra Sfintelor Daruri, Sfântul Aer.

Cu pas neşovăitor, diaconul iese din altar, glăsuind: „Să stăm bine, să stăm cu frică, să luăm aminte, Sfânta Jertfă cu pace a o aduce”. Adică să stăm cu bunăcuviinţă, aşa cum se cade să stea omul înaintea lui Dumnezeu, cu înfiorare, cu frică şi, în acelaşi timp, cu duh de bărbătească îndrăzneală, dând laudă lui Dumnezeu, făcând să se restatornicească în

inimi armonia păcii, fără de care nu este cu putință să te înalți către Dumnezeu. Răspunzând îndemnului, întreaga biserică, aducând drept jertfă lauda buzelor cuvântătoare şi înmuierea inimilor învârtoşate, psalmodiază după corul cântăreților: „Mila păcii, jertfa laudei". În Biserica primară era obiceiul ca în această clipă să se aducă untdelemn, simbolul oricărei înmuieri uşurătoare. Cuvintele „untdelemn" şi „milă" sună în greceşte la fel.

În această clipă, în altar, preotul ridică *Aerul* de pe Sfintele Daruri, îl sărută şi îl pune deoparte, zicând: „Harul Domnului..." Iar diaconul, reintrând în altar şi luând în mâini o ripidă, o clatină uşor, cu evlavie, deasupra darurilor.

Trecând acum la săvârşirea cinei mistice, preotul trimite din altar, poporului, această binevestitoare urare: „Harul Domnului nostru Iisus Hristos şi dragostea lui Dumnezeu-Tatăl şi împărtăşirea Sfântului Duh, să fie cu voi cu toți!". La aceasta toți răspund: „Şi cu duhul tău!". Iar altarul care înfățişa mormântul Domnului, săpat în stâncă, închipuie acum foişorul în care s-a pregătit cina cea de taină. Prestolul care simboliza mormântul este acum masă, nu mormânt. Făcând aducere aminte de Mântuitorul, Care Şi-a ridicat privirile în sus, înainte de a da ucenicilor Săi dumnezeiască hrană, preotul înalță glas: „Sus să avem inimile!". Poporul din biserică îşi îndreaptă gândul la ceea ce se va săvârşi (şi anume că în această clipă Mielul lui Dumnezeu merge să se jertfească pentru noi, iar dumnezeiescul Sânge al Domnului însuşi se varsă în potir pentru curățirea noastră, iar puterile cereşti, alăturându-se preotului, se roagă pentru noi); cugetând la toate acestea, înălțându-şi inimile de pe pământ la cer, din întuneric la lumină, credincioşii înalță glas, toți deodată: „Avem către Domnul!".

Făcând aducere aminte de Domnul, Care a mulțumit, ridicându-Şi ochii spre cer, preotul glăsuieşte: „Să mulțumim Domnului!". Poporul răspunde: „Cu vrednicie şi cu dreptate este a ne închina Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh, Treimii

celei de o ființă şi nedespărțite". Iar preotul se roagă în taină: „Cu vrednicie şi cu dreptate este a-Ți cânta Ție, pe Tine a Te binecuvânta, pe Tine a Te lăuda, Ție a-ți mulțumi, Ție a ne închina, în tot locul stăpânirii Tale; căci Tu eşti Dumnezeu negrăit şi necuprins cu gândul, nevăzut, neajuns, pururea fiind şi acelaşi fiind: Tu şi Unul-Născut Fiul Tău şi Duhul Tău cel Sfânt. Tu din neființă la ființă ne-ai adus pe noi şi căzând noi, iarăşi ne-ai ridicat şi nu Te-ai depărtat, toate făcându-le până ne-ai suit la cer şi ne-ai dăruit împărăția Ta ce va fi. Pentru toate acestea, mulțumim Ție şi Unuia-Născut Fiului Tău şi Duhului Tău celui sfânt, pentru toate pe care le ştim şi pe care nu le ştim; pentru binefacerile Tale, cele arătate şi cele nearătate, ce ni s-au făcut nouă. Mulțumim Ție şi pentru Liturghia aceasta, pe care ai binevoit a o primi din mâinile noastre, deşi stau înaintea Ta mii de arhangheli şi zeci de mii de îngeri, heruvimii cei cu ochi mulți şi serafimii cei cu câte şase aripi, care se înalță zburând, cântarea de biruință cântând, strigând, glas înălțând şi grăind: Sfânt, Sfânt, Sfânt Domnul Savaot, plin este cerul şi pământul de mărirea Lui!".

Această triumfătoare cântare a serafimilor, pe care au auzit-o în sfintele lor vedenii proorocii, va fi preluată de cântăreți, purtând gândurile rugătorilor către nevăzutele ceruri şi îndemnându-i să repete odată cu serafimii: „Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Savaot”... plutind, împreună cu serafimii, deasupra prestolului slavei dumnezeieşti. Şi fiindcă în această clipă întreaga biserică aşteaptă să se pogoare Dumnezeu însuşi, ca să Se aducă pe Sine jertfă pentru toți, cântării serafimilor, care răsună în ceruri, i se adaugă şi cea a tinerilor din poporul evreu, care au salutat intrarea în Ierusalim a Domnului, aşternându-i în cale ramuri verzi: „Osana, întru cei de sus”, fiindcă Domnul se pregăteşte acum să intre, ca într-un mistic Ierusalim, în biserică. Diaconul continuă să umbrească uşor, cu ripida, Sfintele Daruri, ca pentru a le apăra să nu cadă nimic străin peste ele şi

simbolizând prin aceasta adierea harului, iar preotul se roagă mai departe, în taină: „Cu aceste fericite Puteri şi noi, Iubitorule de oameni, Stăpâne, strigăm şi grăim: Sfânt eşti şi Preasfânt, Tu şi Unul-Născut Fiul Tău şi Duhul Tău cel Sfânt. Sfânt eşti şi Preasfânt şi slava Ta este plină de măreţie. Căci Tu ai iubit lumea Ta atât de mult încât pe Unul-Născut Fiul Tău L-ai dat, ca tot cel ce crede întrânsul să nu piară, ci să aibă viaţă veşnică. Şi Acesta venind şi toată rânduiala pentru noi plinind, în noaptea în care a fost vândut şi mai vârtos, însuşi pe Sine s-a dat pentru viaţa lumii, luând pâinea cu sfintele şi preacuratele şi fără prihană mâinile Sale, mulţumind şi binecuvântând, sfinţind şi frângând, a dat Sfinţilor Săi Ucenici şi Apostoli, zicând"... şi preotul înalţă glas mare, repetând cuvintele Mântuitorului: „Luaţi, mâncaţi, acesta este Trupul Meu, care se frânge pentru voi spre iertarea păcatelor". Toată biserica rosteşte, odată cu cântăreţii: „Amin". Iar diaconul, cu orarul ridicat, arată preotului Sfântul Disc, pe care este aşezată pâinea. Preotul se roagă în taină: „Asemenea şi paharul, după cină, zicând"...; şi în timp ce diaconul arată de astă dată către pahar, cuvântează puternic: „Beţi dintru acesta toţi, acesta este Sângele Meu, al Legii celei Noi, care pentru voi şi pentru mulţi se varsă, spre iertarea păcatelor". Şi tot atât de tare poporul înalţă glas: „Amin".

Preotul continuă să se roage în taină: „Aducându-ne aminte, aşadar, de această poruncă mântuitoare şi de toate cele ce s-au făcut pentru noi: de cruce, de groapă, de învierea cea de-a treia zi, de suirea la ceruri, de şederea cea de-a dreapta şi de cea de-a doua şi iarăşi slăvită, venire”. După ce a rostit acestea în taină, înalţă glas mare, zicând: „Ale Tale, dintru ale Tale, Ţie Ţi-aducem de toate şi pentru toate”. Punând deoparte ripida, diaconul ridică Sfântul Disc şi Sfântul Potir; altarul nu mai este acum foişorul cinei celei de taină, prestolul nu mai este masa; el a devenit acum jertfelnicul pe care se aduce înfricoşătoarea jertfă pentru

întreaga lume, Golgota pe care s-a săvârşit dumnezeiasca Jertfă. Este clipa aducerii jertfei şi a rememorării jertfei Creatorului. Oamenii se înclină în fața puterii pământeşti; arată cinstire, respect, supunere şi unora dintre ei, dar jertfă aduc numai Creatorului. Aducerea de jertfă nu a încetat, de la facerea lumii; şi sub orice formă s-ar fi făcut, era cerută nu jertfa în sine, ci duhul de umilință cu care era adusă. De aceea, tu, cel ce te afli acum de față, adu-ți aminte că, în această clipă, preotul, având ațintiți ochii minții spre cele de departe, lepădând toată grija şi tot gândul lumesc, este asemenea lui Avraam, care, urcându-se pe munte spre a aduce jertfă, şi-a lăsat jos şi soția, şi robul, şi asinul, luând cu sine numai lemnele amarnicei mărturisiri a păcatelor, pentru a le arde cu focul căinței, nimicind cu focul şi cu paloşul duhului orice dorință de acaparare şi de agonisire de bunuri pământeşti. Dar ce pot oare însemna, în fața lui Dumnezeu, toate jertfele noastre [...][2]. Pătrunşi de conştiința profundă că nu există nimic pe pământ care să merite a deveni jertfă adusă lui Dumnezeu, cei de față îşi îndreaptă gândul către Potirul de pe prestol, pe care slujitorul altarului, în clipa când îl ridică, exclamă, din adâncul inimii: „Ale Taie, dintru ale Tale, Ție îți aducem de toate şi pentru toate!". Adunarea credincioşilor cântă: „Pe Tine Te lăudăm, pe Tine Te binecuvântăm, Ție îți mulțumim, Doamne, şi ne rugăm Ție, Dumnezeului nostru."

Acum este *momentul suprem* al întregii Liturghii: prefacerea pâinii în Sfântul Trup şi a vinului în Sfântul Sânge al Domnului. În altar are loc întreita invocare a Sfântului Duh peste Sfintele Daruri; a acelui Sfânt Duh prin Care s-a săvârşit întruparea lui Hristos din Fecioară, moartea Sa, învierea Sa şi fără de Care pâinea şi vinul nu se pot preschimba în trupul şi sângele lui Hristos.

---

[2] În câteva rânduri, textul original prezintă întreruperi, marcate cu paranteze drepte. Ele ar putea fi cuvinte sau sintagme nedescifrate, Gogol nemaiajungând să-şi revadă manuscrisul (n. tr.).

Plecându-şi genunchii înaintea Sfântului Prestol, preotul şi diaconul bat trei metanii, spunând în taină: „Doamne, Cel ce ai trimis pe Preasfântul Tău Duh, în ceasul al treilea, Apostolilor Tăi, pe Acela, Bunule, nu-L lua de la noi, ci ni-L înnoieşte nouă, celor ce ne rugăm Ție”. Şi fiecare, după acestea, zice în taină stihul: „Inimă curată zideşte întru mine, Dumnezeule, şi duh drept înnoieşte întru cele dinlăuntru ale mele”. Şi repetă a doua oară: „Doamne, Cel ce ai trimis pe Preasfântul Tău Duh, în ceasul al treilea, Apostolilor Tăi, pe Acela, Bunule, nu-L lua de la noi, ci ni-L înnoieşte nouă, celor ce ne rugăm Ție". După care zic stihul: „Nu mă lepăda de la fața Ta şi Duhul Tău cel Sfânt nu-L lua de la mine". Pentru a treia oară este rostită invocarea: „Doamne, Cel ce ai trimis pe Preasfântul Tău Duh, în ceasul al treilea, Apostolilor Tăi, pe Acela, Bunule, nu-L lua de la noi, ci ni-L înnoieşte nouă, celor ce ne rugăm Ție". Plecându-şi capul, diaconul arată cu orarul Sfânta Pâine, zicând în şoaptă: „Binecuvântează, stăpâne, Sfânta Pâine!". Iar preotul face de trei ori asupra ei semnul Sfintei Cruci, zicând: „Fă pâinea aceasta cinstit Trupul Hristosului Tău". Diaconul zice „Amin". Şi pâinea s-a şi prefăcut în trupul lui Hristos. În tăcere, diaconul arată cu orarul Sfântul Potir, zicând în sine: „Binecuvântează, stăpâne, Sfântul Potir". Binecuvântând, preotul zice: „Iar ceea ce este în potirul acesta, cinstit sângele Hristosului Tău". Diaconul cuvântează „Amin". Şi arătând amândouă sfintele, zice: „Binecuvântează-ne, părinte, pe amândouă". „Binecuvântând, preotul rosteşte: „Prefăcându-le cu Duhul Tău cel Sfânt”. Diaconul zice de trei ori „Amin”, pe prestol aflându-se acum chiar trupul şi sângele Domnului. Prefacerea s-a săvârşit! Cuvântul a chemat veşnicul Cuvânt. Preotul, folosind în loc de sabie cuvântul, a săvârşit jertfa nesângeroasă. Oricine ar fi el preotul, Petru sau Ioan, în persoana sa însuşi veşnicul Arhiereu a săvârşit această jertfă şi o săvârşeşte veşnic, prin preoți, după cum, potrivit cuvântului „Să se facă lumină”, lumina luminează veşnic şi

după cum după cuvântul „să dea pământul din sine verdeață, iarbă cu sământă într-însa”, pământul dă din sine veşnic. Pe Sfânta Masă nu se află acum un chip, o arătare, ci însuşi trupul Domnului – acel trup care a pătimit pe pământ, a îndurat defăimări, a fost scuipat, răstignit, îngropat, a înviat şi S-a înălțat la ceruri, împreună cu Domnul şi sade de-a dreapta Tatălui. El păstrează aspectul de pâine, numai pentru a putea fi dat hrană oamenilor şi fiindcă însuşi Domnul a spus: „Eu sunt pâinea”.

În acest moment, dangătul clopotului din clopotnița bisericii vesteşte marea clipă, pentru ca omul, oriunde s-ar afla atunci, sau stând acasă, sau ocupat cu vreo treabă, sau pe patul de suferință, sau între zidurile unei închisori – într-un cuvânt, oriunde ar fi – să poată înălța de-acolo rugăciune şi în numele său, în această înfricoşătoare clipă. Toți să cadă la pământ în fața trupului şi sângelui Domnului, implorându-l pe Domnul cu cuvintele tâlharului: „Pomeneşte-mă, Doamne, întru împărăția Ta”.

Înclinându-şi capul către preot, diaconul rosteşte: „Pomeneşte-mă, părinte sfinte!”. Preotul îi răspunde: „Pomenească-te pe tine Domnul Dumnezeu, întru împărăția Sa, totdeauna, acum şi pururea şi în vecii vecilor”. Preotul începe o pomenire de obşte înaintea Domnului: a întregii Biserici, a celei triumfătoare şi a celei luptătoare, în aceeaşi ordine în care s-a făcut pomenirea de la proscomidie, începând cu Preasfânta, Preacurata Maică a Domnului, pe care o va ferici îndată toată adunarea credincioşilor, împreună cu slujitorii, printr-o cântare de laudă, ca apărătoare a neamului omenesc, singura care s-a învrednicit, pentru înalta Sa smerenie, a-L avea în sine pe Dumnezeu, pentru ca fiecare, în această clipă, să înțeleagă că virtutea virtuților este smerenia şi că în inima celui smerit Se întruchipează Dumnezeu. După Maica Domnului sunt pomeniți proorocii, apostolii, părinții Bisericii, în aceeaşi ordine în care au fost scoase pentru ei părticele la

proscomidie. Apoi, toți cei adormiți, al căror pomelnic îl citeşte diaconul; pe urmă cei vii, începând cu cei cărora le revin cele mai de seamă şi mai grele îndatoriri, drept învățând cuvântul adevărului, stăpânirea bisericească şi cea mireană, începând cu suveranul, pentru ca să-i stea Domnul în ajutor, în greaua-i misiune, către toată fapta cea bună şi pentru ca, în unire, întreaga ocârmuire a țării, civilă şi militară, să-şi facă datoria cu cinste, „pentru ca şi noi, întru liniştea lor, viață paşnică şi netulburată să trăim, în toată cucernicia şi curăția". Preotul se roagă şi pentru creştinii ce stau înainte, pentru ca milostivul Dumnezeu să-şi aducă aminte de ei, să trimită asupra lor milele Sale, gândurile bune să li se împlinească, căsniciile să şi le țină în armonie şi pace, pe copii să-i învețe, pe tineri să-i îndrume, pe bătrâni să-i susțină, pe cei smintiți la minte să-i liniştească, pe cei dezbinați să-i împace, pe cei ispitiți să-i îndrepte şi să-i adune în Sfânta Sa sobornicească şi apostolească Biserică. Preotul se roagă acum cu smerenie pentru toți creştinii, oriunde s-ar afla, în călătorie, pe drum, pe mare, pentru cei aflați în suferință sau în temniță, în mine, în măruntaiele pământului. Pentru toți, până la unul, se roagă Biserica în aceste momente şi fiecare dintre cei prezenți, în afară de obşteasca rugăciune pentru toți, se roagă pentru ai săi, pentru cei ce-i sunt aproape de inimă, pomenindu-i în fața trupului şi sângelui Domnului. Din altar, preotul înalță glas puternic: „Şi ne dă nouă, cu o gură şi cu o inimă a slăvi şi a cânta preacinstitul şi de mare cuviință numele Tău, al Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor".

Poporul răspunde cu un afirmativ: „Amin". Iar preotul glăsuieşte după cum urmează: „Şi să fie milele marelui Dumnezeu şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos cu voi cu toți". I se răspunde „Şi cu Duhul tău!". Şi cu aceasta iau sfârşit rugăciunile pentru toți cei ce alcătuiesc Biserica lui Hristos, săvârşite în fața însuşi trupului şi însuşi sângelui lui

Hristos.

Diaconul iese pe amvon, pentru a începe rugăciunile închinate darurilor ce au fost aduse înainte şi care s-au prefăcut, ca să nu ne fie spre judecată sau spre osândă. Ridicând cu trei degete orarul, diaconul cheamă din nou la rugăciune astfel: „Pe toți sfinții pomenindu-i, iară şi iară cu pace, Domnului să ne rugăm”. Poporul răspunde, cântând: „Doamne miluieşte!”. „Ca iubitorul de oameni Dumnezeul nostru – cheamă diaconul – Cel ce le-a primit pe Dânsele în sfântul, cel mai presus de ceruri şi duhovnicescul Său jertfelnic, întru miros de bună mireasmă duhovnicească, să ne trimită nouă dumnezeiescul har şi darul Sfântului Duh, să ne rugăm”. Adunarea credincioşilor cântă: „Doamne miluieşte!”. „Pentru ca să fim izbăviți noi de tot necazul, mânia, primejdia şi nevoia, Domnului să ne rugăm!” Poporul cântă: „Doamne miluieşte!”. „Apără, mântuieşte, miluieşte şi ne păzeşte Dumnezeule cu harul Tău!” Adunarea credincioşilor răspunde, cântând:

„Doamne miluieşte!”. „Ziua toată, desăvârşită, sfântă, în pace şi fără de păcat, la Domnul să cerem.” Adunarea credincioşilor se roagă, cântând: „Dă, Doamne!”. „înger de pace, credincios îndreptător, păzitor sufletelor şi trupurilor noastre, la Domnul să cerem!” Credincioşii răspund: „Dă, Doamne!”. „Milă şi iertare de păcatele şi de greşelile noastre, la Domnul să cerem!” Poporul cântă: „Dă, Doamne!”. „Cele bune şi de folos sufletelor noastre şi pace lumii de la Domnul să cerem!” Credincioşii răspund: „Dă, Doamne!”. „Cealaltă vreme a vieții noastre în pace şi întru pocăință a o săvârşi, la Domnul să cerem!” Poporul: „Dă, Doamne!”. „Sfârşit creştinesc vieții noastre, fără durere, neînfruntat, în pace, şi răspuns bun la înfricoşătoarea judecată a lui Hristos, să cerem!” Adunarea răspunde: „Dă, Doamne!”. Diaconul cuvântează acum, de astă dată nemaichemând în ajutor sfinții, ci adresându-se, ca din partea tuturor, către Domnul: „Unirea credinței şi împărtăşirea Sfântului Duh cerând, pe

noi înşine şi unii pe alţii şi toată viaţa noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm!”. Toţi cântă, cu desăvârşită şi deplină supunere: „Ţie, Doamne!”, în locul doxologiei treimice, preotul dă glas cererii: „Şi ne învredniceşte pe noi, Stăpâne, cu îndrăznire, fără de osândă, să cutezăm a Te chema pe Tine, Dumnezeul cel ceresc, Tatăl, şi a zice:..." în clipa aceasta, toţi credincioşii, nu ca nişte robi înspăimântaţi, ci asemeni unor copii, unor prunci neprihăniţi, aduşi treptat prin toate rugăciunile, prin întreaga slujbă, prin toate sfintele ei rânduieli, până la această stare de cerească umilinţă, de angelică linişte sufletească, în care omul poate vorbi nemijlocit cu Dumnezeu, ca şi cum ar vorbi cu cel mai iubitor tată, rostesc această rugăciune a Domnului: „Tatăl nostru, Care eşti în ceruri, sfinţească-se numele Tău, vie împărăţia Ta, facă-se voia Ta, precum în cer, aşa şi pe pământ; pâinea noastră cea de toate zilele, dă-ne-o nouă astăzi; şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum şi noi iertăm greşiţilor noştri; şi nu ne duce pe noi în ispită şi ne izbăveşte de cel rău".

Această rugăciune este atotcuprinzătoare; găsim în ea toate de câte avem nevoie. Prin cererea „sfinţească-se numele Tău” se cere ceea ce trebuie să cerem în primul rând; unde se sfinţeşte numele lui Dumnezeu, acolo este bine pentru toţi, însemnând că toţi trăiesc în unire, pentru că numele lui Dumnezeu se sfinţeşte numai prin iubire. Cuvintele „vie împărăţia Ta” cheamă pe pământ împărăţia adevărului, fiindcă fără Dumnezeu nu poate exista adevăr, deoarece Dumnezeu este adevărul. Omul este adus la cuvintele „facă-se voia Ta” atât de credinţă, cât şi de raţiune; ce altă voinţă ar putea fi mai perfectă şi mai binevoitoare ca voinţa lui Dumnezeu? Oare cine ar putea şti mai bine decât Creatorul însuşi ce îi este de trebuinţă creaturii Sale? Cui să ne încredem mai mult, dacă nu Celui ce este, tot, bunătate, facere de bine, desăvârşire? Prin cuvintele „Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi” cerem ceea ce ne este

de trebuință pentru traiul nostru de fiecare zi; pâinea noastră este şi înțelepciunea dumnezeiască, este Hristos însuşi. Fiindcă El a spus: „Eu sunt pâinea şi cine va mânca din Mine, nu va muri”. Prin cuvintele „şi ne iartă nouă greşelile noastre” ne rugăm să ni se ierte acele grele păcate care ne apasă; rugăm să fim iertați şi de datoria pe care o avem către Creator şi pe care ar fi trebuit să I-o întoarcem prin aproapele nostru, cel ce în fiece zi şi în fiece clipă, în chipul Lui, îşi întinde mâna către noi, sfâşiindu-ne inima cu strigătul său, implorând milă şi milosârdie. Cu cuvintele „şi nu ne duce pe noi în ispită” îi cerem să ne ferească de tot ceea ce tulbură sufletul şi ne răpeşte liniştea lăuntrică. Prin cuvintele „şi ne izbăveşte de cel viclean” ne rugăm pentru bucuria cerească, fiindcă îndată ce se îndepărtează de noi cel viclean, bucuria ne inundă sufletul şi ne simțim pe pământ ca şi cum am fi în cer.

Iată deci cum adună şi cuprinde totul în sine această rugăciune, cu care ne-a învățat să ne rugăm însăşi înțelepciunea dumnezeiască. Şi cui să ne rugăm? Părintelui înțelepciunii, al acelei înțelepciuni născute mai înainte de toți vecii. De aceea, toți cei ce stau înaintea altarului trebuie să spună această rugăciune nu cu buzele, ci cu inima: o inimă curată, nevinovată, ca de copil; ea se cuvine cântată, dar aşa cum ar cânta-o copiii, nu cu sonuri aspre, bărbăteşti, ci ca şi când ar cânta-o voci nevinovate de copii, un cântec ca o sărutare sau ca o mângâiere pe suflet, ca o boare primăvăratică venită din ceruri, în care să se simtă sărutarea sfântă a îngerilor, pentru că în această rugăciune nu-L mai numim pe Creator Dumnezeu, ci îi spunem, simplu, Tată: Tatăl nostru.

Preotul trimite, dinlăuntrul altarului, cuvânt de salut asemănător celui al Mântuitorului: „Pace tuturor”. I se răspunde: „Şi duhului tău!”. Drept aducere aminte de acea mărturisire lăuntrică, din toată inima, pe care trebuie să şi-o facă fiecare în sine, în această clipă, diaconul dă glas

chemării: „Capetele noastre Domnului să le plecăm!”. Plecându-şi cu toții capetele, credincioşii rostesc în taină o rugăciune care ar putea suna aşa: „Ție, Doamne şi Dumnezeul meu, îmi plec capul şi, cu mărturisire pornită din inimă, strig: păcătos sunt, Doamne, şi nu sunt vrednic a-Ți cere iertare, dar Tu, ca un iubitor de oameni, miluieşte-mă, cu toate că nu o merit, ca pe fiul risipitor, îndreptăţeşte-mă ca pe vameşul şi învredniceşte-mă ca pe tâlharul de împărăția Ta cea cerească". Când toți, până la unul, îşi pleacă astfel capetele, cu lăuntrică zdrobire a inimii, preotul se roagă în sine, în altar, cu aceste cuvinte: „Mulțumim Ție, împărate nevăzut, Cel ce toate le-ai făcut cu puterea Ta cea nemăsurată, şi cu mulțimea milei Tale din neființă la ființă toate le-ai adus. Însuți, Stăpâne, caută din cer spre cei ce şi-au plecat Ție capetele lor; că nu le-au plecat trupului şi sângelui, ci Ție, înfricoşătorului Dumnezeu. Tu deci, Stăpâne, cele puse înainte nouă tuturor, spre bine le tocmeşte, după trebuința deosebită a fiecăruia: cu cei ce călătoresc pe ape, pe uscat şi pe aer împreună călătoreşte, pe cei bolnavi îi tămăduieşte, Cel ce eşti doctorul sufletelor şi al trupurilor noastre". Acestea zise, rosteşte cu glas înalt minunata doxologie treimică, invocând cereasca milă a lui Dumnezeu: „Cu harul şi cu îndurările şi cu iubirea de oameni ale Unuia-Născut Fiului Tău, cu Care eşti binecuvântat, împreună cu Preasfântul şi bunul şi de viață făcătorul Tău Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor!". Adunarea credincioşilor glăsuieşte: „Amin". Iar preotul, pregătindu-se a se împărtăşi pe sine şi pe toți cei ce vor voi cu trupul şi sângele lui Hristos, se roagă în taină: „Ia aminte, Doamne Iisuse Hristoase Dumnezeul nostru, din sfânt locaşul Tău şi de pe scaunul împărăției Tale şi vino ca să ne sfințeşti pe noi, Cel ce sus, împreună cu Tatăl, şezi, şi aici, în chip nevăzut, împreună cu noi eşti. Şi ne învredniceşte prin mâna Ta cea puternică, a ni se da nouă Preacuratul Tău Trup şi Scumpul Tău Sânge, şi prin noi la tot poporul”.

În timp ce zice această rugăciune, diaconul se pregăteşte de împărtăşanie. Iese înaintea uşilor împărăteşti, încingându-se astfel cu orarul încât să formeze pe spate o cruce, asemeni îngerilor care îşi strâng aripile cruciş şi îşi acoperă fața cu ele înaintea luminii dumnezeieşti celei ne apropiate. Se închină de trei ori, ca şi preotul, zicând în taină, tot de trei ori: „Dumnezeule, curățeşte-mă pe mine, păcătosul, şi mă miluieşte!". Când preotul îşi întinde mâinile către Sfântul Disc, îi face atenți pe credincioşi (cu cuvintele: „Să luăm aminte!") să-şi îndrepte gândurile spre ceea ce se va întâmpla. Altarul se închide ochilor poporului, dvera se lasă în jos, pentru ca mai întâi să se facă împărtăşirea sfințiților slujitori. Numai vocea preotului se aude în altar, în timp ce ridică Sfântul Disc: „Sfintele sfinților!". Cutremurându-se de spusele cuvântătorului, că pentru a primi Sfintele trebuie să fii sfânt, toți rugătorii din biserică răspund: „Unul Sfânt, Unul Domn Iisus Hristos, întru mărirea lui Dumnezeu-Tatăl". Apoi se cântă un imn de laudă sfântului a cărui pomenire se prăznuieşte, pentru a se arăta că omul poate ajunge sfânt, aşa cum a devenit cel căruia i se cântă imnul. A devenit sfânt nu prin sfințenia sa, ci prin sfințenia lui Hristos însuşi. Omul se sfințeşte *trăind în Hristos;* atunci el se face sfânt ca însuşi Hristos, după cum fierul când este trecut prin foc se face el însuşi foc, care se stinge îndată ce iese din foc, devenind fier şi întunecându-se la culoare. Preotul fărâmițează acum Sfânta Pâine (la început, semnul peceții imprimat pe prescură) în patru părți, rostind cu evlavie: „Se sfărâmă şi se împarte Mielul lui Dumnezeu, Cel ce se sfărâmă şi nu se desparte, Cel ce se mănâncă pururea şi niciodată nu se sfârşeşte, ci pe cei ce se împărtăşesc îi sfințeşte". Păstrând una dintre aceste părticele – doar Sfântul Trup, neamestecat deocamdată cu Cinstitul Sânge – pentru a se împărtăşi el şi diaconul, fărâmițează apoi o parte din Sfânta Pâine, în funcție de numărul celor ce urmează a se împărtăşi. Prin această mărunțire nu se desparte însă Trupul lui Hristos,

Căruia nu I s-a zdrobit niciun os, ci în fiecare părticică se păstrează Hristos întreg, după cum în fiecare dintre mădularele trupului nostru viază, întreg, acelaşi suflet omenesc, nedespărțit, după cum într-o oglindă spartă în sute de bucăți, fiecare ciob, oricât de mic, îşi păstrează puterea de a reflecta obiectele. Şi asemenea sunetului pe care îl emitem atunci când vorbim, care îşi păstrează unitatea, rămânând acelaşi, unic şi întreg, deşi e receptat de sute de urechi. Dar în Sfântul Potir nu se pun toate părticelele care au fost scoase la *Proscomidie* în numele sfinților, al răposaților, al unor vii. Ele mai rămân un timp pe disc. Biserica împărtăşeşte însă numai din părțile care alcătuiesc trupul şi sângele Domnului, în timpurile de început ale Bisericii, împărtăşania se dădea numai din Sfânta Pâine, neamestecată cu Cinstitul Sânge, aşa cum se împărtăşesc astăzi doar preoții, fiecare primind împărtăşania (trupul Domnului) în mâini şi bând apoi singur din potir. Atunci însă când, din ignoranță şi din necinste, unii creştini de curând convertiți – creştini doar cu numele – au început să ducă Sfintele Daruri acasă, folosindu-le pentru tot soiul de practici superstițioase şi vrăjitorii, sau umblând cu ele neglijent şi necuviincios, uneori chiar în biserică îmbrâncindu-se unii pe alții, făcând gălăgie sau chiar scăpând pe jos Sfintele Daruri, când părinții multor biserici au fost puşi în situația de a renunța la împărtăşirea obştească cu Cinstitul Sânge, înlocuind-o cu pâinea (hostia), aşa cum a făcut Biserica apuseană, catolică/atunci Sfântul Ioan Hrisostom, ca să nu se întâmple aşa ceva şi în Biserica răsăriteană, a statornicit ca trupul şi sângele Domnului să nu se mai dea credincioşilor separat, ci amestecate; de asemenea, să nu fie date acestea în mâini, ci cu sfânta linguriță, având forma cleştelui pe care serafimul de foc l-a apropiat de buzele proorocului Isaia, pentru a fi aducere aminte de ce fel de atingere este cea pe care stau gata să o primească gurile credincioşilor, pentru ca să-şi dea seama tot omul că, pe acea

sfântă linguriță, preotul ține cărbunele aprins pe care l-a luat cu cleştele tainic serafimul de pe însuşi jertfelnicul lui Dumnezeu, pentru ca, printr-o simplă şi unică atingere de buzele proorocului, să-i ridice toate păcatele. Acelaşi Sfânt Ioan Hrisostom, pentru a risipi orice presupunere că amestecul trupului şi sângelui laolaltă ar putea fi ceva arbitrar, vreo invenție a preoților, a rânduit ca, în clipa când acestea sunt amestecate şi când se toarnă apa caldă care simbolizează căldura Duhului Sfânt, să se rostească cuvintele: „Căldura credinței plină de Duhul Sfânt". În clipa când se toarnă „căldura", este chemată binecuvântarea Duhului Sfânt, pentru ca nimic să nu se facă fără binecuvântarea Domnului însuşi; pentru ca, în acelaşi timp, apa caldă („căldura") să poată închipui căldura sângelui, făcând ca prin gustarea ei să se simtă că acel sânge cald nu vine de la un mort, ci de la un trup viu, trupul dătător şi creator de viață al Domnului; să se înțeleagă şi prin aceasta că dumnezeiescul Duh n-a părăsit nici trupul mort al Domnului, că prin lucrarea Duhului este plin de viață şi că Dumnezeu nu l-a părăsit.

Împărtăşindu-se mai întâi pe sine, apoi pe diacon, slujitorul lui Hristos apare acum ca un alt om, nou, curățat de toate greşelile, prin sfințenia împărtăşirii, ca un sfânt, vrednic a-i împărtăşi, din acel moment, şi pe alții.

Uşile împărăteşti se deschid, iar diaconul cuvântează solemn: „Cu frică de Dumnezeu, cu credință şi cu dragoste să vă apropiați!". Preotul se înfățişează acum, înaintea poporului, ca un serafim, ținând în mâini Sfântul Potir, în dreptul uşilor împărăteşti.

Arzând de dumnezeiescul dor, înflăcărați de focul dragostei de Dumnezeu, cei ce se împărtăşesc se perindă, ținând mâinile încrucişate pe piept, unul după altul, cu capetele plecate, depunând fiecare, în fața Răstignitului, această mărturisire: „Cred, Doamne, şi mărturisesc că Tu eşti cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui Viu, Care ai venit

în lume să mântuieşti pe cei păcătoşi, dintre care cel dintâi sunt eu. Cred de asemenea că acesta este însuşi preacurat trupul Tău şi acesta este însuşi scump sângele Tău. Deci, mă rog Ție: miluieşte-mă şi-mi iartă greşelile mele, cele de voie şi cele fără de voie, cele cu cuvântul sau cu lucrul, cele cu ştiință şi cu neştiință. Şi mă învredniceşte fără de osândă să mă împărtăşesc cu preacuratele Tale Taine, spre iertarea păcatelor şi spre viața cea de veci". Oprindu-se o clipă, parcă pentru a se pătrunde mintea de însemnătatea Tainei ce urmează, continuă, din adâncul inimii, zicând: „Cinei Tale celei de Taină, Fiul lui Dumnezeu, astăzi părtaş mă primeşte, că nu voi spune vrăjmaşilor Tăi Taina Ta, nici sărutare îți voi da ca Iuda, ci, ca tâlharul mărturisindu-mă, strig Ție: Pomeneşte-mă, Doamne, întru împărăția Ta". Şi păstrând o clipă de evlavioasă tăcere, continuă: „Nu spre judecată sau spre osândă să-mi fie mie împărtăşirea Sfintelor Tale Taine, Doamne, ci spre tămăduirea sufletului şi a trupului".

Citind această mărturisire, nu ca înaintea unui preot, ci, acum, ca înaintea unui serafim de foc, fiecare se duce, pregătit, cu gura deschisă, pentru a primi din sfânta linguriță acel cărbune arzător, al Sfântului Trup şi Sânge al Domnului, care trebuie să ardă, întocmai cum arde fierul încins în foc, boala trupească, să usuce neagra mocirlă a păcatelor, să-i risipească noaptea veşnică din suflet, să-l prefacă şi pe el în serafim luminos. Când preotul zice, apropiindu-i lingurița de gură: „Se împărtăşeşte robul lui Dumnezeu [cutare] cu Cinstitul şi Sfântul Sânge al Domnului şi Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor şi spre viața de veci", credinciosul primeşte trupul şi sângele Domnului şi, odată cu aceasta, trăieşte clipa întâlnirii cu Dumnezeu; stă față către față cu El însuşi. Această clipă este în afara timpului; ea nu se deosebeşte cu nimic de eternitate, fiindcă în ea sălăşluieşte Cel ce este începutul eternității. Primind trupul şi sângele Domnului, cel ce se împărtăşeşte este cuprins de o sfântă spaimă; buzele îi

sunt şterse cu Sfântul Aer, în timp ce sunt repetate cuvintele serafimului către proorocul Isaia: „Iată, s-a atins de buzele tale şi va şterge fărădelegile tale şi de păcatele tale te va curaţi". Credinciosul se îndepărtează de Sfântul Potir ca şi cum ar fi el însuşi sfânt, se închină la icoanele sfinților, făcând plecăciuni în semn de salut către cei de față, socotindu-i acum şi mai aproape de inimă, ca unul ce s-a legat de ei prin sfinte legături de rudenie cerească, ducându-se să-şi ocupe locul, stăpânit de gândul că l-a primit în sine pe însuşi Domnul Hristos, că Hristos este în el, că Hristos a coborât în trup, ca într-un mormânt, în măruntaiele sale, pentru a pătrunde apoi în tainița inimii, pentru a-l învia în duh, săvârşind în ființa lui şi îngroparea şi învierea sa. Toată biserica străluceşte de lumina acestei duhovniceşti învieri, iar cântăreții cântă cântările bucuriei pascale: „Învierea lui Hristos văzând, să ne închinăm Sfântului Domnului Iisus, unuia Celui fără de păcat. Crucii Tale ne închinăm, Hristoase, şi Sfântă învierea Ta o lăudăm şi o slăvim, că Tu eşti Dumnezeul nostru, afară de Tine pe altul nu ştim, numele Tău numim. Veniți toți credincioşii să ne închinăm Sfintei învierii lui Hristos, că, iată, a venit prin cruce bucurie la toată lumea. Totdeauna binecuvântând pe Domnul, lăudăm învierea Lui, că răstignire răbdând pentru noi, cu moartea pe moarte a stricat!". Şi asemenea îngerilor care îşi înalță acum glasurile: „Luminează-te, luminează-te, noule Ierusalime, că slava Domnului peste tine a răsărit. Saltă acum şi te bucură, Sioane; iar Tu, curată Născătoare de Dumnezeu, veseleşte-te întru învierea Celui Născut al Tău". O, Pastile cele mari şi preasfințite, Hristoase! O, înțelepciunea şi Cuvântul lui Dumnezeu şi Puterea! Dă-ne nouă să ne împărtăşim cu Tine, mai cu adevărat, în ziua cea neînserată a împărăției Tale".

În prelungirea acestui moment, când toată biserica, cu mare bucurie, dă glas cântărilor învierii, preotul, în altarul închis, pune Sfântul Potir pe Sfânta Masă (care, ca şi discul,

va fi acoperit din nou cu pocrovăț), rostind o rugăciune de mulțumire către binefăcătorul sufletelor noastre, Domnul, că s-a învrednicit să se împărtăşească cu cereştile şi nemuritoarele Sale Taine şi încheie rugăciunea cu cererea ca Dumnezeu să ne îndrepte paşii, să ne întărească în sfântă frică față de El, să vegheze asupra vieții noastre şi să dea tărie paşilor noştri.

Apoi se deschid pentru ultima oară uşile împărăteşti, închipuind prin aceasta deschiderea împărăției cereşti înseşi, pe care a dat-o Hristos celor cărora li s-a dat El însuşi drept hrană duhovnicească, din întreaga lume. Sfântul Potir, purtat de diaconul care rosteşte: „Cu frică de Dumnezeu, cu credință şi cu dragoste să vă apropiați!”, închipuie ieşirea Domnului însuşi în popor, spre a-i lua şi duce pe toți cu El, în casa Tatălui Său. Drept răspuns, răsună puternic solemna cântare a credincioşilor: „Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului; Dumnezeu este Domnul şi S-a arătat nouă”. Întreaga biserică se face ecoul acestei duhovniceşti cântări, ieşite din străfundurile duhului întărit. Preotul binecuvântează poporul cu cuvintele: „Mântuieşte, Doamne, poporul Tău şi binecuvântează moştenirea Ta”, deoarece se presupune că, prin curăție, toți s-au prefăcut acum în moştenirea lui Dumnezeu, purtându-şi gândurile către înălțarea Domnului la cer, cu care s-a încheiat şederea Lui pe pământ; preotul, împreună cu diaconul, stă înaintea Sfintei Mese şi, închinându-se, cădeşte pentru ultima oară, iar cădind zice: „înalță-Te peste ceruri, Dumnezeule, şi peste tot pământul slava Ta”. În acest timp, adunarea credincioşilor se veseleşte în cântări, străluceşte de bucurie duhovnicească, sufletele luminate ale tuturor se adună, înălțând împreună cu sfințiții slujitori aceste cuvinte: „Văzut-am lumina cea adevărată, primit-am Duhul cel ceresc, aflat-am credința cea adevărată, nedespărțitei Sfintei Treimi închinându-ne, că Aceasta ne-a mântuit pe noi”. Diaconul apare în uşile împărăteşti, purtând pe creştet Sfântul Disc,

fără a rosti un cuvânt; prin această privire mută asupra credincioşilor şi prin plecarea sa de pe amvon închipuie plecarea dintre noi şi înălţarea la cer a Domnului. După diacon, iese în uşile împărăteşti şi preotul, cu Sfântul Potir, care vesteşte rămânerea cu noi, până la sfârşitul veacurilor, a Domnului, Cel înălţat, cu cuvintele: „Totdeauna, acum şi pururea şi în vecii vecilor". Apoi potirul şi discul sunt duse şi reaşezate pe jertfelnicul lateral, pe care s-a săvârşit proscomidia, loc care simbolizează acum nu peştera care a văzut naşterea lui Hristos, ci scaunul cel de sus al slavei, unde s-a săvârşit întoarcerea Fiului la sânul Tatălui.

Acum, întreaga biserică, urmărindu-i pe cântăreţii stranei, îşi uneşte glasurile într-o cântare solemnă a tuturor sufletelor, astfel: „Să se umple gurile noastre de lauda Ta, Doamne, ca să lăudăm slava Ta; că ne-ai învrednicit pe noi să ne împărtăşim cu sfintele, cele fără de moarte, preacinstitele şi de viaţă făcătoarele Tale Taine. Întăreşte-ne pe noi întru sfinţenia Ta, toată ziua să ne învăţăm dreptatea Ta". Corul cântăreţilor intonează, după aceasta, de trei ori cuvântul de glorificare „Aliluia", care adevereşte necontenita lucrare şi ubicua prezenţă a lui Dumnezeu în lume. Diaconul iese pe amvon spre a-i îndemna pe credincioşi, pentru cea din urmă oară, la rugăciune de recunoştinţă. Ridicând orarul, cu trei degete ale mâinii drepte, zice: „Drepţi, primind dumnezeieştile, sfintele, preacuratele, nemuritoarele, cereştile şi de viaţă făcătoarele, înfricoşătoarele lui Hristos Taine, cu vrednicie să mulţumim Domnului". Aducând mulţumire din inimă, toţi cântă lin: „Doamne miluieşte!". „Apără, mântuieşte, miluieşte şi ne păzeşte pe noi, Dumnezeule, cu harul Tău", cheamă, pentru ultima oară, diaconul. Toţi cântă: „Doamne miluieşte!". „Ziua toată, desăvârşită, sfântă, în pace şi fără de păcate cerând, pe noi înşine şi unii pe alţii şi toată viaţa noastră lui Hristos Dumnezeu o să dăm!". Cu supunere de copii sfioşi şi cu încredere în Dumnezeu, toţi înalţă glas: „Ţie, Doamne!". Iar

preotul, strângând în acest timp antimisul şi făcând cu Evanghelia în mâini semnul [Crucii], rosteşte doxologia treimică, cea care, luminând până acum asemenea unui far departe-răzbătător întregul drum al slujbei divine, face să strălucească o şi mai puternică lumină în sufletele celor ce au primit lumina; acum, doxologia treimică glăsuieşte după cum urmează: „Că Tu eşti sfinţirea noastră şi Ţie mărire înălţăm, Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor!”.

Apoi preotul merge la jertfelnicul lateral, pe care au fost repuse discul şi potirul. Părticelele care au mai rămas pe disc şi care fuseseră scoase la Proscomidie întru pomenirea sfinţilor, pentru odihna răposaţilor şi pentru sănătatea sufletească a viilor, acum sunt vărsate în Sfântul Potir şi prin acest gest de introducere a lor acolo intră în comuniune cu trupul şi sângele lui Hristos întreaga Biserică, şi cea care îşi continuă călătoria şi lupta pe pământ, şi cea care triumfă în ceruri: Maica Domnului, proorocii, apostolii, părinţii Bisericii, ierarhii, pustnicii, mucenicii, apoi toţi cei pentru care au fost scoase părticele, pentru cei vii şi pentru cei răposaţi. Toţi intră acum în comuniune cu trupul şi sângele lui Hristos.

Preotul stă în această clipă, în faţa lui Dumnezeu, ca reprezentant al întregii Biserici; bea din potir această părtăşie a tuturor mădularelor Bisericii, primeşte în sine comuniunea tuturor şi se roagă pentru toţi, ca să li se ierte păcatele, acestea fiindu-le răscumpărate prin jertfa lui Hristos, atât ale celor ce au trăit înainte de venirea Lui pe pământ, cât şi ale celor ce au trăit după aceea. Şi oricât de păcătoasă ar fi rugăciunea lui, preotul o face ca din partea tuturor, chiar şi din partea celor mai sfinţi dintre toţi, fiindcă, aşa cum a spus Hrisostom, obştească va fi şi purificarea universală ce va veni.

Biserica porunceşte ca rugăciunile să fie înălţate pentru toţi. Însemnătatea deosebită a acestor rugăciuni, imperioasa lor necesitate n-au fost descoperite de înţelepţii lumii, ci de

acei oameni îmbunătățiți, care, printr-o înaltă desăvârşire duhovnicească şi printr-o viață ca de îngeri cereşti, au ajuns să cunoască adâncile taine ale sufletului şi au văzut, limpede, că între cei ce trăiesc în Domnul nu poate exista despărțire; că prin putreziciunea vremelnică a trupului nostru relațiile dintre noi nu se curmă şi că legăturile dragostei statornicite pe pământ sporesc într-o mai mare măsură în ceruri, după cum aici, în patria noastră pământească, fratele dus departe devine pentru noi şi mai apropiat, prin puterea dragostei. Şi tot ce izvorăşte din Hristos are viață veşnică, fiindcă veşnic este izvorul din care curge. Aflat-au, cu cele mai sensibile şi mai prețioase organe ale ființei lor, că în ceruri Biserica triumfătoare se roagă, după cuviință, pentru cei ce pribegesc pe pământ, frații ei; simțit-au că Dumnezeu ne-a dat – ca pe cea mai mare desfătare – desfătarea de a ne ruga, fiindcă Dumnezeu nu face nimic şi nu-Şi vădeşte bunătatea Sa fără a împărtăşi cu acele fapte şi cu acea facere de bine şi creația Sa, pentru ca şi ea să se bucure şi să se desfăteze cu suprema fericire a facerii de bine; îngerul Domnului îi poartă porunca şi tresaltă de fericire numai pentru că se face purtătorul poruncii dumnezeieşti. Sfântul se roagă în ceruri pentru frații săi de pe pământ şi tresaltă de fericire, rugându-se pentru ei. Şi toți gustă, cu Dumnezeu împreună, din toate neasemuitele Sale desfătări şi bucurii; milioane de înfăptuiri desăvârşite ies din mâinile lui Dumnezeu, pentru ca şi noi să fim părtaşi unor bucurii tot mai mari şi mai mari, iar acestea toate nu au sfârşit, fiindcă şi bucuriile venite de la Dumnezeu sunt fără de sfârşit. Bând din potirul obşteştii comuniuni cu Dumnezeu, preotul dă poporului credincios prescurile din care au fost despărțite şi scoase părticele şi prin aceasta păstrează chipul cel din vechime al ospățului dragostei, practicat de creştinii timpurilor dintâi. Deşi astăzi nu se mai întinde masă – fiindcă unii creştini ignoranți au făcut de ruşine, prin tărăboiul smintit al veseliei lor şi prin certuri şi

neiubire în chiar casa lui Dumnezeu, sfinţenia acestui impresionat ospăţ ceresc, în care cei ce se ospătau erau ca sfinţii şi se simţeau ca şi când ar fi avut un singur suflet, curaţi cu inima precum copiii, iubindu-se între ei ca şi cum ar fi fost în ceruri împreună cu însuşi Dumnezeu –, deşi bisericile înşile au simţit necesitatea de a renunţa la această tradiţie, însăşi amintirea ei dispărând din multe biserici, Biserica răsăriteană nu s-a putut hotărî să părăsească cu totul acest ritual, considerând că, prin împărţirea sfintei pâini la tot poporul din biserică, săvârşeşte acelaşi sfânt ospăţ al dragostei. De aceea, tot cel ce primeşte prescura (anafora) o primeşte ca pe pâinea de la ospăţul în timpul căruia însuşi Stăpânul lumii stătea de vorbă cu oamenii Săi; astfel că trebuie să o mănânce cu evlavie, închipuindu-şi că este înconjurat de toţi oamenii, ca dulci fraţi ai săi; şi, întocmai ca în tradiţia Bisericii primare, să o mănânce înainte de oricare altă mâncare, sau să o ducă acasă, alor săi, sau unor bolnavi ori lipsiţi care, din anumite motive, nu s-au putut afla la biserică la timpul cuvenit.

După ce a împărţit Sfânta Pâine, preotul face otpustul Liturghiei, binecuvântând adunarea credincioşilor cu cuvintele: „Cel ce a înviat din morţi, Hristos, adevăratul Dumnezeul nostru, pentru rugăciunile Preacuratei Maicii Sale, ale Sfinţilor, măriţilor şi întru tot lăudaţilor Apostoli, ale Sfântului [al cărui hram îl poartă biserica], ale celui întru Sfinţi Părintelui nostru Ioan Hrisostom, arhiepiscopul Constantinopolului [dacă se săvârşeşte liturghia acestuia], ale Sfântului [este numit sfântul a cărui prăznuire se face în acea zi], ale Sfinţilor şi drepţilor dumnezeieşti Părinţi Ioachim şi Ana şi pentru ale tuturor sfinţilor, să ne miluiască şi să ne mântuiască pe noi, ca un bun şi iubitor de oameni". Poporul, însemnându-se cu semnul Sfintei Cruci şi făcând închinăciuni, se răspândeşte, în timp ce răsună cu putere cântare de bucurie – polihroniul pentru împărat.

În altar, preotul se dezbracă de veşminte, rostind: „Acum

slobozeşte pe robul Tău, Stăpâne”, însoțind dezbrăcarea cu tropare de laudă, imnuri pentru cel întru sfinți părintele bisericesc a cărui Liturghie a fost săvârşită, către Preacurata, Preasfânta Fecioară, prin care s-a făcut în-omenirea Celui slăvit prin Liturghie. Diaconul, în acest timp, consumă ceea ce ar mai fi putut rămâne în potir, turnând în el vinul şi apa rămase şi spălând astfel pereții interiori, bând amestecul, ştergând pe dinăuntru cu buretele, ca să nu rămână nimic, apoi aşază la locul lor ambele sfinte vase, acoperindu-le şi legându-le strâns pe deasupra şi, asemeni preotului, zice: „Acum slobozeşte pe robul Tău, Stăpâne”, repetând aceleaşi cântări şi rugăciuni. În sfârşit, amândoi ies din biserică, purtând pe chipuri lumină proaspătă, luminoasă bucurie, iar pe buze mulțumire Domnului.

ÎNCHEIERE

Roadele dumnezeieştii Liturghii în suflete sunt mari; ele se produc vizibil şi aievea, în ochii tuturor, dar şi în taină. Iar dacă rugătorii vor da ascultare cu evlavie şi bunăcuviinţă tuturor smeritelor îndemnuri ale diaconului, din toate momentele liturgice, sufletul li se va umple de o înaltă trăire duhovnicească, poruncile lui Hristos vor deveni realizabile, jugul lui Hristos li se va părea mai bun şi povara lui mai uşoară. La ieşirea din biserică, după ce a luat parte la dumnezeiescul ospăţ al dragostei, creştinul îi va privi pe toţi oamenii ca pe nişte fraţi ai săi. Reîncepându-şi fie obişnuitul curs al treburilor de serviciu, fie viaţa de familie, oriunde s-ar afla, în orice situaţie [...] va păstra, fără să-şi dea seama, în suflet, sublima pecete a unui mod iubitor de a fi în legătură cu oamenii: cel adus din ceruri de Dumnezeu-Omul. Va deveni, fără să vrea poate, milostiv şi iubitor faţă de cei mai mici, iar dacă el însuşi se va afla sub autoritatea cuiva, i se va supune cu mai multă tragere de inimă, ca şi când s-ar supune Mântuitorului însuşi. De va vedea pe cineva cerând ajutor, inima lui va fi dispusă, mai mult ca oricând, să-l ajute, va simţi pentru aceasta o mai mare bucurie, îl va milui pe sărac cu dragoste. Iar dacă este el însuşi sărac, va primi, cu recunoştinţă, cea mai mică danie şi se va ruga pentru binefăcătorul său, mai recunoscător ca oricând. Toţi cei ce au ascultat cu bunăcuviinţă dumnezeiasca Liturghie părăsesc biserica mai blânzi, mai milostivi în relaţiile cu oamenii, mai prietenoşi, mai chibzuiţi în ceea ce fac.

De aceea, tot cel ce doreşte să meargă înainte şi să se facă mai bun, trebuie să fie de faţă cât mai des la Sfânta

Liturghie, să o asculte cu luare aminte; ea îl edifică şi îl formează pe om, fără să-şi dea seama, puțin câte puțin. Şi dacă societatea actuală încă nu s-a dezagregat cu totul, dacă oamenii nu s-au lăsat pătrunşi de totală şi neîmpăcată ură, cauza tainică este că dumnezeiasca Liturghie îi aduce aminte omului de cereasca, sfânta dragoste pe care se cuvine să o nutrească față de aproapele. De aceea, cel ce doreşte să se întărească în dragoste, trebuie să fie de față cât mai des, cu cutremur, cu credință şi cu evlavie, la sfântul ospăț al dragostei. Şi dacă simte că nu este vrednic să-L primească pe buzele sale pe Dumnezeu însuşi, Care este tot numai dragoste, atunci să vină să vadă ca un spectator cum se împărtăşesc alții, pentru ca, pe nesimțite, încetul cu încetul, să se desăvârşească pe sine, săptămână de săptămână.

Imensă, nemăsurată ar fi înrâurirea dumnezeieştii Liturghii, dacă oamenii ar asculta-o astfel încât să poată introduce în viață cele auzite.

Învățându-i pe toți deopotrivă, lucrând în mod egal asupra tuturor verigilor societății, de la țar până la cel din urmă sărac, ea le spune la toți acelaşi lucru, îi învață pe toți cu aceeaşi limbă: dragostea, cea care asigură coeziunea societății, acel resort tainic a tot ce se mişcă armonios, hrana întregii vieți.

Dar dacă dumnezeiasca Liturghie lucrează puternic asupra celor ce sunt de față la săvârşirea ei, lucrează cu atât mai vârtos asupra săvârşitorului însuşi: preotul. Dacă o va face cu evlavie, cu frică de Dumnezeu, cu credință şi dragoste, atunci el va deveni curat tot, asemeni vaselor care nu vor mai fi deloc apoi [...] dacă se va afla toată ziua prins în multele sale îndatoriri pastorale, în familie, printre ai casei, sau printre enoriaşii care alcătuiesc şi ei familia lui, atunci închipui-se-va în el Mântuitorul însuşi şi în toate faptele sale va lucra Hristos, iar prin cuvintele sale va vorbi Hristos.

Dacă va face îndemn de împăcare celor ce îl vrăjmăşesc, dacă îl va îndemna la milă pe cel puternic (sau pe cel cu

inimă împietrită) față de cel slab, sau să-l mângâie pe cel aflat în suferință, sau să-l aducă pe cel ce asupreşte la îngăduință sau [...] într-un cuvânt, el va dobândi puterea vindecătoare a untdelemnului şi va aduce în orice loc cuvânt de pace şi iubire.